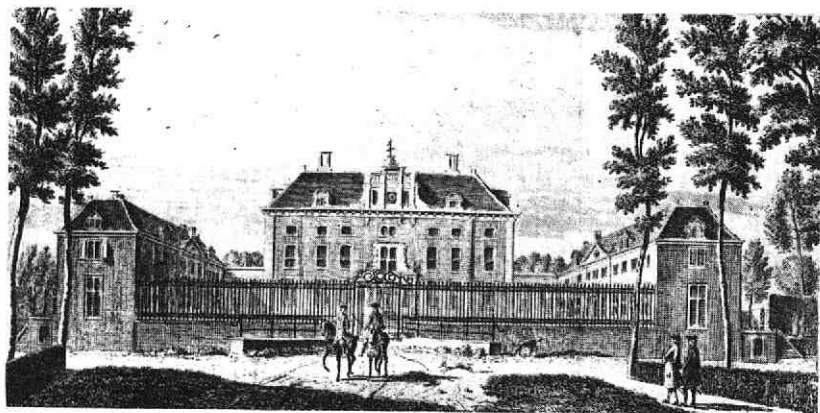




Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1977

<https://hdl.handle.net/1874/9644>

T5. oct. 8268



Van de Poll- Stichting Zeist

7^e jaargang, maart 1977, nr. 1

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting
voor de Zeister geschiedenis

7e jaargang, maart 1977, nummer 1

=====

Redacteur:

K. Scharren, Oirschotlaan 11

Dagelijks bestuur der Stichting:

Mr dr A.A.H. Stolk,
voorzitter, Dribergseweg 1

Mr H.L.L. van Hoogenhuyze,
vice-voorzitter, Platolaan 24

Mr dr H. Emmer,
secretaris, Graaf Janlaan 83

Dr J. Meerdink,
tweede secretaris,
Laan van Beek en Royen 2

L. Visser,
penningmeester, Lommerlust 17;
postgiro 30.549 van de Algemene Bank
Nederland te Zeist, t.g.v. rekening-
nummer 55.86.18.049 van de Van de
Poll-Stichting

Drs A. Bertoen,
tweede penningmeester,
N. Houderingelaan 28, Bilthoven

=====

Archief:

Het Slot, Zinzendorflaan 1

Het archief der Stichting is geopend op
woensdag van 2 - 4 uur n.m.

Conservator: Vacature

Jaarverslag van de Secretaris

Periode november 1975 - november 1976

Deze keer zou ik willen afwijken van mijn gewoonte in het jaarverslag strikt de hand te houden aan de chronologische volgorde.

Onze Stichting bestond in 1976 vijftienvestig jaar en in verband hiermee werd onder het motto "Hoe oud is Zeist?" op 16 oktober jl. een tentoonstelling geopend in het Slot. Dit gebeurde in aanwezigheid van een groot aantal begunstigers en andere belangstellenden in de congreszaal.

Onze voorzitter, burgemeester Stolk, sprak de openingsrede uit. Het is in het korte bestek van het jaarverslag niet mogelijk deze uitvoerige, zeer verzorgde en belangwekkende toespraak weer te geven. De voorzitter begon met de Van de Poll-Stichting geluk te wensen met het bereikte jubileum en zijn dank uit te spreken voor het vrijwillige werk, dat de Stichting - bij gebreke van een gemeente-archivaris - op het terrein van archief en antiquiteiten verricht. In het verdere verloop van zijn rede behandelde de voorzitter vele aspecten, waaruit hier een zeer onvolledige greep wordt gedaan: de instelling van werkgroepen, de archief-bezigheden, onze publicaties, de wenselijkheid van contact tussen de Stichting en de Zeister bevolking, de aantrekkelijkheid van de locale geschiedenis, onderwerpen, die nadere studie vragen enz.

Daarna werd nog het woord gevoerd door de heer drs Th. Ruys, de eigenlijke organisator van de tentoonstelling. Vervolgens maakten de aanwezigen een rondgang door de drie zalen van de expositie-ruimte, waar zeer veel belangwekkende documenten, kaarten, foto's en voorwerpen, de Zeister historie betreffende, waren bijeengebracht. - De tentoonstelling is een groot succes geworden. Zij trok niet minder dan 3800 bezoekers.

Een woord van dank moet hier worden gericht tot de leden van de tentoonstellingscommissie onder

leiding van de heer Ruys, de heer Galis, en tot mejuffrouw Oostvogel van de Zeister Kunststichting. Zij allen hebben zeer veel werk verzet voor het totstandkomen van deze expositie.

Op donderdag 11 december 1975 kwam de Raad van Beheer in het Slot ter vergadering bijeen. Enkele van de voornaamste onderwerpen van bespreking waren: de vacature ontstaan door het bedanken van dr Galis als conservator, de wenselijkheid begunstigers van onze Stichting te activeren door het instellen van werkgroepen en de organisatie van een tentoonstelling naar aanleiding van ons vijftienvintig-jarig bestaan.

Op dinsdag 20 januari 1976 vergaderde het dagelijks bestuur. Verscheidene begunstigers bleken te hebben gereageerd op het beroep, dat de Stichting op hen had gedaan zich als gegadigde voor een of meer werkgroepen aan te melden. Zo konden alle werkgroepen met voldoende leden worden samengesteld, te weten commissies voor archeologie, genealogie, archiefwerk, historisch onderzoek, publicaties, lezingen/excursies en tentoonstellingen.

Op 4 maart vergaderden de gegadigden met het dagelijks bestuur en konden de verschillende commissies definitief worden gevormd. Het is te hopen, dat in de toekomst deze decentralisatie van werkzaamheden goede vruchten zal afwerpen.

Op vrijdag 7 mei sprak voor ons prof. dr J.A. Huisman in de Congreszaal over het onderwerp "Plaatsnamen in Zeist in historisch en taalkundig perspectief". Deze lezing van een groot deskundige op dit terrein werd door een goedbezochte zaal met aandacht gevolgd.

Tijdens de bijeenkomst werden door Zeister middenstandsorganisaties aan de Stichting oude verenigingsvaandels aangeboden.

Op donderdag 20 mei vond de jaarlijkse excursie plaats. Ditmaal ging het per boot langs de Vecht in noordelijke richting. Het was een mooie tocht, waarbij men de vele herenhuizen passeerde, die zozeer tot

de schilderachtigheid van deze rivier bijdragen. - Helaas liet het mooie weer verstek gaan. De terugtocht geschiedde per autobus; er werd ook een bezoek gebracht aan kasteel Zuylen.

Dit jaar was er nog een tweede excursie en wel gedurende de gehele dag. Eerst bezichtigden de deelnemers kasteel Ammersoyen, waar ook een koude lunch werd gebruikt. Daarop ging het naar de oude stad Heusden, waar de bezoekers werden rondgeleid door de heer Chr. Lith, hoofd van de afdeling stadsontwikkeling en restauraties.

De excursiecommissie kan op twee zeer geslaagde uitstapjes terugzien.

Woensdag 23 juni woonde de secretaris een vergadering bij, die in de collegezaal van de Fundatie van Renswoude te Utrecht plaatsvond en was uitgeschreven door de Stichtse Culturele Raad.

De bedoeling was het oprichten van een Provinciaal Historisch Tijdschrift. Een en ander bleek niet te verwezenlijken, omdat de meeste van de uitgenodigde vertegenwoordigers van de historische Verenigingen en Stichtingen weinig voor het plan voelden.

Op woensdag 18 augustus vergaderde het dagelijks bestuur opnieuw in het Slot. Op deze bijeenkomst legde de heer drs Th. Ruys een schema over met thema's voor de tentoonstelling. Hij gaf daarbij een uitvoerige toelichting en tijdens zijn uiteenzettingen bleek duidelijk, dat de tentoonstelling zeer goed te realiseren was. - De vergadering toonde zich tegenover de heer Ruys dankbaar voor het vele door de tentoonstellingscommissie verrichte werk.

Het vertrek van dr Galis als conservator heeft dit jaar problemen opgeroepen, omdat de heer Galis niet alleen op gezette tijden in het Slot beschikbaar was, maar ook met grote deskundigheid de archief-werkzaamheden behartigde, op welk gebied nog zeer veel te doen is.

Er moest in deze leemte worden voorzien. Gelukkig heeft de Stichting mevrouw drs J.Ch. Mollen-Hengeveld uit Zeist bereid gevonden op bepaalde tijden in het Slot aanwezig te zijn en een deel van de archiefwerkzaamheden op zich te nemen. De Stichting stelt dit zeer op prijs, temeer daar mevrouw Mollen deskundig is op het terrein van de documentatie. - Ook de heer K. Scharten, die de heer Galis nu al verscheidene jaren trouw heeft geassisteerd, is bereid op bepaalde tijden in het Slot aanwezig te zijn en zijn werk voor de Stichting voort te zetten.

In deze verslagperiode verscheen deel III van het boek "De Oude Kerk te Zeist" en tevens verschenen vier nieuwe bulletins.

In de Raad van Beheer deed zich een mutatie voor. In plaats van de heer Van Mastrigt, die in verband met zijn aftreden als wethouder ook de Raad van Beheer verliet, werd benoemd wethouder L.W.L.F. van Heugten.

Het aantal begunstigers is dit jaar toegenomen tot ongeveer 400. Deze ongekend grote stijging hangt ongetwijfeld samen met het succes van de tentoonstelling.

Het jaar 1977 nadert en wij hopen, dat in dit jaar het derde deel van de "Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist" zal kunnen verschijnen.

mr dr H. Emmer

secretaris

Herkent u dit?

"De groots opgezette aanleg ..., met zijn rechtlijnig lanenpatroon, dateert uit het midden van de zeventiende eeuw, toen ... Heer was geworden. Het was volgens de mode van die dagen". Zo is er een "kijklaan", gezichtslaan, welke S...laan heet, een ronde kom of vijver, een Eeuwigelaan, enz. "Verder kunnen genoemd worden het Rondeel ... waar de paarden werden "afgereden" en de rechte vijvers, die gevoed worden door twee sprengen; ...".

Vermoedelijk denkt u, dat het hier gaat om ons Slot en zijn omgeving. Dat is echter een abuis. Ik vond het vorenstaande in "Bergen, dorp vol monumenten" (1). Daarin wordt "Het Hof te Bergen" alias "Het Oude Hof" beschreven. Omstreeks 1650 liet Anthony Studler van Surck (of: Zurck), toen hij Heer van Bergen was, deze Hof bouwen en aanleggen. Helaas is van de bouw van het eigenlijke landhuis niets terecht gekomen, o.m. wegens geldgebrek. Wel kwamen de beide zijvleugels gereed; het ontworpen hoofdgebouw dus niet. Er was en is dus - als in Zeist - een rondeel (nu hier het Rond geheten); een grote voorlaan, lopende tot de duinvoet en Sparrelaan genoemd (bij ons de Slotlaan); er is een "slot"-gracht zoals hier; er zijn rechte "vijvers" (zoals in Zeist de Karpervijver en andere); er zijn komvormige vijvers (voorheen ook hier, ter plaatse van de huidige Broedergemeente-pleinen); enz.

Toch is er wel een band tussen Bergen en onze gemeente. Anthony Studler van Zurck (een verbasering van de plaatsnaam Zürich, waar Studler vandaan kwam) had in 1641 door koop de heerlijkheid Bergen verkregen. (In 1685 leefde hij nog (2)). Hij was gehuwd met Susanna Thibout; en hun dochter Suzanne Cornelia Studler van Zurck, Vrouwe van Bergen, trouwde in 1701 met Lodewijk Adriaan van Nassau, Heer van Odijk, Cortgene, enz. (1664 - overl. Zeist 4/3-1742).

Zoals wij weten, was zijn vader Willem Adriaan

van Nassau-Odijk (1632 - overl. Den Haag 21/9-1705) in 1677 begonnen om in Zeist veel grond op te kopen; tenslotte werd hij Heer van de vrije en hoge heerlijkheid Zeist. In 1678 liet hij beginnen met de bouw van de vleugels van ons Slot, doch eerst in 1685 met het hoofgebouw, dat in 1686 klaar kwam. Dit alles was omgeven door fraaie lanen, berceaux, sterrenbossen, vijvers e.d. (3).

Lodewijk Adriaan voornoemd, begraven in de Oude Kerk alhier, had twee kinderen, nl. Willem Adriaan (geb. Zeist 1704 - overl. Bergen 1759) en Alida Cornelia. Deze Willem Adriaan verkocht op 29 augustus 1745 de heerlijkheid Zeist aan de Amsterdamse koopman Cornelis Schellinger en vertrok toen naar Bergen. In een notariële akte van 20 augustus 1759 wordt hij genoemd de "Hoog Edele Geboore Heer Willem Adriaan Graave van Nassau, Vrij Heere van Bergen, Cortgeen, &c, &c" (4).

Willem Adriaan - gehuwd met Adriana Petronella van der Does, Vrouwe van Alblas (1703-1770) - had drie kinderen, nl. Louise Susanne (geb. Zeist 1726 - overl. Wenen 1808), graaf Willem Lodewijk (geb. Zeist 1727 - overl. Bergen 1792; ongehuwd) en graaf Wigbold Adriaan. Het tweede kind, de oudste zoon, werd de nieuwe Heer; officieel: Willem Lodewijk des Heiligen Roomschen Rijksgraaf van Nassau-Bergen. Diens wapen is afgebeeld op een grenspaal bij Alkmaar nabij het Groot Noordhollands Kanaal (ook van zijn vader bestaan enige grenspalen, o.a. uit 1732) en luidt als volgt: gevierendeeld: a) een klimmende leeuw tussen blokjes (Nassau), b) een aanzien- de klimmende, gekroonde leeuw (Katzenelnbogen), c) een dwarsbalk (Vianden), d) twee gaande aanzien- de leeuwen, boven elkaar geplaatst (Dietz) (5). Dan is er in het midden een hartschild, nl. het wapen van Bergen, te weten een schild met een schuinbalk met aan iedere kant daarvan drie "merletten", een soort mereltjes.

Na de dood van Willem Lodewijk en Wigbold Adriaan werd op 12 september 1815 door de erfgenamen de heerlijkheid Bergen in veiling gebracht en voor f 120.000,-- verkocht aan jhr Willem Philip Barnaert, wonende te Haarlem (6).

"In de eerste helft van de vorige eeuw werd een groot

deel van de bestaande gebouwen afgebroken door de toenmalige eigenaar, jhr Barnaert. Ook het deel van de linkervleugel dat toen is blijven staan, was zeer bouwvallig toen J.J.H. van Reenen de heerlijkheid in 1851 kocht. Hij restaureerde het huis grondig, waarbij het zijn tegenwoordige gedaante kreeg. Een eeuw lang bleef het Hof in het bezit van de Van Reenens, tot het tenslotte door de gemeente werd aangekocht. Deze stond in 1955 het gebouw voor 99 jaar in erfpacht af aan de Volkshogeschool, welke er al vanaf 1946 in was ondergebracht. Het (kunstmatig) eiland waarop het Hof gelegen is, staat apart op de Rijksmonumentenlijst, omdat zich daar nog belangrijke funderingsresten van de afgebroken gedeelten in de grond bevinden" (1).

Een boogbrug geeft toegang tot dit eiland en het Hof; zeer waarschijnlijk het originele exemplaar van circa 1650. Het Hof zelf is een witgepleisterd gebouw met een omlopend schilddak met pannen. Vóór en achtergevel hebben een vooruitspringend middenstuk. Voor de ramen zijn groene luiken. De toegangsdeur zit in een uitbouw met pilasters. De beplanting bestaat - anders dan hier - voornamelijk uit loofbomen (linden, beuken e.d.). Verder moge ik verwijzen naar bijgaand gedeelte van een kaart van Blaeu van + 1660 (met daarop getekend het in werkelijkheid nooit voltooide complex) en de foto van het Hof, waarvan de geschiedenis dus toch verbondenheid toont met die van ons Slot.

dr K.W. Galis

Noten:

- (1) Amsterdam, 1975; pag. 50, 51.
- (2) Zie "De Speelwagen", 7, 1952; pag. 208.
- (3) A.W. van de Bunt: "Willem Adriaan van Nassau, de stichter van het Slot van Zeist", Zeist, 1955.
- (4) J. Belonje: "Grenspalen in Hollands Noorderkwartier" in: "De Speelwagen", 6, 1951; pag.

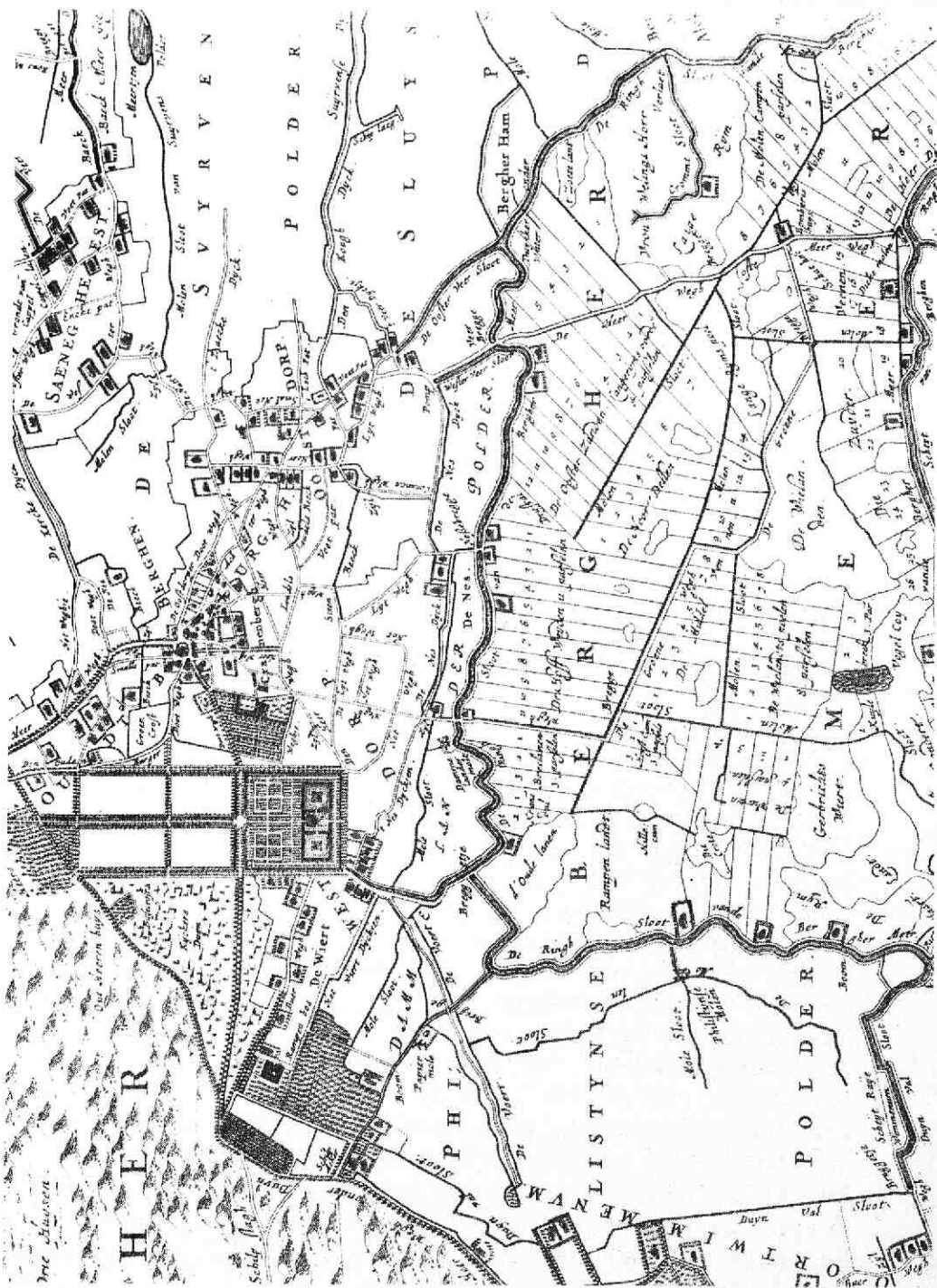
308, 311.

- (5) Idem; pag. 275. Zie ook: H.J. van Eekeren en P. Kuijper: "De Oude Kerk te Zeist", dl 3, Zeist, 1976; pag. 223 en afb. 77.
- (6) Zie: "De Speelwagen", 10, 1955; pag. 298. En: Th. P. H. Wortel: "Het oude Bergen" in "De Speelwagen", 9, 1954; pag. 40-47. Verder het boekje van mevrouw M. van Reenen-Völter: "De heerlijkheid Bergen in woord en beeld", Bergen, 1903. Een herdruk werd verzorgd in 1948 door haar dochter mevrouw M.E. baronesse Taets van Amerongen-van Reenen.
-



Het Oude Hof te Bergen (N.H.) in 1976

Foto K.W. Galis



Kaart van Bergen, door J.W. Blaeu, circa 1660

De herberg "De Zwaan"

In deel 4 van "De Oude Kerk te Zeist" wordt uitvoerig behandeld de geschiedenis van de voormalige herberg "De Zwaan", gelegen in de 1e Dorpsstraat te Zeist, daar waar nu hotel "Victoria" staat. Over die geschiedenis zal hier dan ook niet worden uitgewijd, wel over iets anders. Stellig weet u, dat er in ons land dikwijls café's, restaurants of hotels met de naam "De Zwaan" of "Het Zwaantje" e.d. voorkomen. Hier volgt er een aantal.

In Zeist heette in 1780 de bedoelde herberg "De witte Zwaan", later dus "De Zwaan". Te Soesterberg staat "'t Zwaantje" en in Jutfaas (Nieuwegein) "De Zwaan". Ook in Schalkwijk is "De Zwaan" te zien, evenals in Scherpenzeel. Die in De Bilt (later hotel Nas) is verdwenen; zo ook in Werkhoven. Ook te Soest bestond ca 1780 een herberg "De Zwaan". Eveneens in Rhenen. Ca 1885 was er een logement "De Zwaan" op de Oosterkade te Utrecht. Terwijl in Driebergen, aan de Traay, evenzo een café "'t Swaentje" is te vinden. Verder had bijv. Maarssen in 1823 een logement "De Zwaan"; nu "'t Zwaantje". Terwijl de Odijkse herberg "In de Swane" nu "In 't Wapen van Odijk" heet.

Buiten onze provincie kunt u rusten in restaurant "'t Zwaantje" in De Lutte (gemeente Losser). En in "De Zwaan" te Monnickendam. Of in Oirschot, of in Delden. Ook Barneveld heeft een café "De Zwaan", evenals Enspijk, Maurik, Wadenoyen en Heukelum. Terwijl er + 1700 ook een herberg "De Zwaan" in Etten stond. Circa 1800 was er in Bussum eveneens een herberg "De Zwaan". En in de 18e en 19e eeuw was Amsterdam op de Nieuwendijk "De witte Zwaan" rijk. Deze naam droeg ook een restaurant aan het Vierkant te Lisse; nu verdwenen. In de 16e eeuw kon men in Delft "'t Swaentje" aan de Oude Delft bezoeken. Ca 1800 bestonden te Zaandam de herbergen "De twee Zwanen" en "De drie Zwanen". In Amersfoort was omstreeks 1700 "De vergulde Zwaan" te vinden en in Leiden "De gepluimde Zwaan". De oudst bekende herberg "De Zwaan" stond in Den Haag,

mogelijk nog ouder zijnde dan 't Binnenhof, de Ridderzaal; in 1697 werd dit gebouw - toen "De oude Zwaan" genoemd - afgebroken. Kortom: ieder van ons zal uit zijn huidige of vroegere omgeving nog wel meer voorbeelden kennen.

Waarom zouden voorheen de herbergiers c.s. de zwaan zo dikwijls hebben gekozen als aanduiding voor hun logement, herberg, kroeg, e.d.? Tot heden is daarop geen afdoend antwoord gegeven, tenzij men dat vindt bij de bekende schrijvers uit de vorige eeuw Van Lennep en Ter Gouw. Deze geven de volgende verklaringen en ik citeer hen in extenso 1):

"Vooreerst, omdat het zulk een vroolijk waterdier is, dat met zijn langen hals een bijzondere geschiktheid heeft, diep in 't nat te duiken, een rechte nathals, en alzoo 't beste symbool, dat men aan een drinkhuis wenschen kon. En die verklaring is niet nieuw. Niet slechts de Patriotsche bakker van 1787 zeide:

Een tapper hangt een Zwaan, die zich met kop en vlerken

Graag in het nat verbergt;
maar reeds in de 17e eeuw schreef een poëet op een glas in een herberg waar de Zwaan uithing:

De Swaen voert ieder kroeg, zo wel in dorp als stad,

Omdat hij altijd graeg is met de bek in 't nat.

"Ten andere, was de Zwaan een edele vogel, die in de middeleeuwen in de burgwallen der kasteelen, vervolgens ook in die der steden, onderhouden werd. De bewaarders der Zwanen, die daartoe vanwege den Heer of de Stad werden aangesteld, hielden herberg en natuurlijk hingen zij de Zwaan uit; - en evenzeer geschiedde dit later daar, waar een kastelein er tot vermaak der bezoekers zwanen op nahield.

"Ten derde werkten hier en daar plaatselijke oorzaken mede om dat uithangteeken te doen kiezen. Waterland b.v. voert den Zwaan in 't Wapen

en zoo kwam die vanzelf in de Waterlandsche dorpen voor de herbergen te hangen; - en evenzoo geschiedde zulks in die streken waar de sage van den Zwane-ridder populair was.

"Een vierde reden is wellicht daarin te zoeken, dat Zwaantje vroeger een zeer geliefkoosde vrouwen-naam was, ja als synoniem voor "mooi meisje" gebezigd werd:

Datter weer een nuwt kaertje of Swaentjen is gekomen,

Yewers in een kufje, daer hy hem by vergeet, lezen wij in Bredero's "Moortje", en Hooft geeft ook den naam Zwaantje aan de onbekende schoone, die hij "'t vertrek des Heeren Laurens Reael" laat beschrijven. 't Zwaantje op het uithangbord kan dus in menig geval de mooie herbergierster zelve hebben aangeduid; - en een mooie herbergierster was ten alle tijde een aanbeveling voor de herberg.



"En die naam Zwaantje, waaruit was hij, als meisjesnaam, ontstaan? Wel waarschijnlijk uit de liefvallige Zwanemaagden; in de Duitsche overleveringen bekend en die weder ontleend zijn aan de Valkyriën,

de maagden in Walhalla, die niet enkel vliegen konden, maar ook zwemmen, en zich dan in de gedaante van blanke zwanen op stroomen en meren vermeidden; - waarom het ook bij onze heidensche voorouders een groote zonde was een Zwaan te dooden en zoo bij geval een Valkyrie te treffen; - ja zelfs lang nadat men van geen Valkyriën meer afwist, bleef die onschendbaarheid der zwanen gehandhaafd en strafte men den moord, aan een Zwaan gepleegd, zelfs hier en daar even streng als een

.menschenmoord. In die sagen der Germaansche mythologie zien wij een vijfde, en wellicht de oudste reden der verschijning van den Zwaan als uithangteeken".

In het maandblad Antiekwereld las ik kortgeleden een andere, zesde verklaring, welke mogelijk aansluit bij het hierboven onder ten vierde en ten vijfde veronderstelde. De anonieme auteur merkt o.a. op 2):

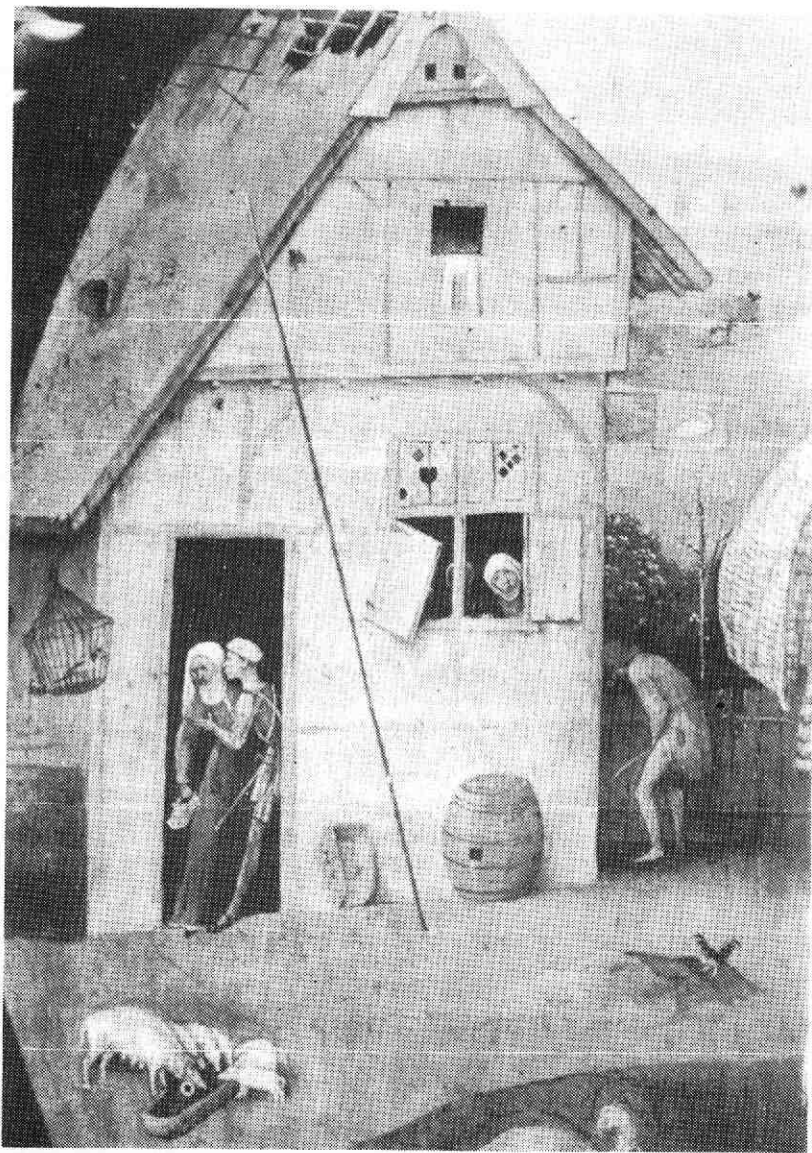
"Opvallend is, dat veel herbergen in de middeleeuwen en ook lang daarna een zwaan als uithangteeken gebruikten; waarschijnlijk duidde dit symbool op de mogelijkheid om naast spijs en drank ook van de aanwezige dames gebruik te maken. Heel vaak gebruikte men immers het symbool van de zwaan om een mooie jonge vrouw te beschrijven. Op het schilderij "De Landloper" van Jeroen Bosch, waarin duidelijke verwijzingen naar de zondigheid van de zwerver zitten, ziet men aan de gevel van een herberg ook het zwaansteken. En voor de deur staat een juffrouw...3).

"Ook voor een legertent, die in de tijd van het beleg van Den Bosch als geïmproviseerde soldatenkroeg dienst deed, hangt naast de gebruikelijke schenkan een teken van een zwaantje en ook hier heeft zich bij de ingang weer een juffrouw geposteerd".

Indien de laatstvermelde opinie juist zou zijn, zou dan onze Zeister herbergier oudtijds zulke oneerbare bijbedoelingen hebben gehad met zijn zwaan-uithangbord? 't Is voor een dorpje, wat Zeist toen was, bijna niet te geloven. Drinken en spelen zullen wel de voornaamste activiteiten in "De Zwaan" zijn geweest; onder het motto:

Een engel in het hemelrijk

Wort een die soopjes drinckt gelijk.



Fragment van het schilderij "De Landloper"
van Jeroen Bosch

Rechtsboven "De Zwaan"-uithangbord;
in de deuropening de "juffrouw"

Noten:

- 1) J. van Lennep en J. ter Gouw: De Uithangteekens ... Leiden, 1868; pag. 203/204.
- 2) Anonymus: Kruiken, zwaantjes, bijlen en andere uithangtekens. Antiekwereld, 1, 1976, no 5 (mei); pag. 53/54.
Over het doen en laten in onze vroegere herbergen zie men ook G.D.J. Schotel: Het maatschappelijk leven onzer Vaderen in de zeventiende eeuw. Haarlem, 1869; 1e hoofdstuk. - En A.F. Manning: Op zoek naar het alledaagse Vaderland. Amsterdam, 1975; 11e hoofdstuk.
- 3) Rond paneel van ca 1500 in het museum Boymans-Van Beuningen te Rotterdam.



De Notaris A. VOSMAER te Zeist,
zal op **Woensdag 10 Januari 1877**
ten 10 ure, in het logement „de Zwaan”
aldaar, verkoopen:

ELZEN- ESSCHEN- BERKEN- en EIKEN-
HAKHOUT; EIKEN- BEUKEN ESSCHEN- en
IEPENBOOMEN; op „Schoonoord”, „Rhijnwijk” en
„de Kleine Breul” onder Zeist; aan te wijzen door
C. VAN DE WEERD op „Schoonoord” en H.
VAN TELLINGEN op „Rhijnwijk”.

De boerderij "De Blauwe Schorteldoek"

Inleiding

Werd in de tweede jaargang van ons Bulletin een artikel gewijd aan de in 1829 verdwenen boerderij "De Preekstoel" aan de oostkant van Zeist, hieronder zal aandacht worden geschonken aan een - eveneens afgebroken - boerderij in het westen van onze woonplaats. Eigenlijk: vlak over de grens Zeist-De Bilt, staande op het gebied van laatstgenoemd dorp, aan de Utrechtseweg. Aangezien echter veel grond van bedoelde boerderij binnen Zeist was gelegen en de eigenaars en bewoners veelal Zeistenaren waren, is een bespreking in het Bulletin m.i. zeker op zijn plaats.

"De Blauwe Schorteldoek": een merkwaardige naam, maar zulke zijn er wel meer, bijv. die van "De Ganzenkuil" te Amersfoort (vroeger) of van "De Schoudermantel" bij Bunnik. Deze laatste naam zou duiden op de reismantel, welke in vroeger eeuwen als een "in natura" -betaling moest worden geschonken door de pachter van die boerderij aan de utrechtse geestelijken-eigenaren. Was zoiets ook het geval met de blauwe boezelaar, het blauwe schort?

Waarschijnlijk ligt het met onze "blauwe schorteldoek" op wat "lager niveau"; ik moge hier citeren wat ds E.E. Gewin daarover schreef 1): "..... Reeds in een acte van omstreeks 1650, vind ik het goed de Blauwe Schorteldoek vermeld (schorteldoek is eenvoudig boezelaar). Als overlevering werd mij eens verteld, dat de naam ontleend is aan 't feit, dat daar ter plaatse een kind in een blauwe schort gevonden is. De overlevering, die aldus den naam van "de Schorteldoek" verklaart, zal zich misschien vergissen met het feit, dat in 1825 aan een vondeling te De Bilt den naam "Schorteldoek" is gegeven; "de Schorteldoek" bestond toen reeds 2). Zonderling genoeg, vond ik in 1786 vermeld, "de Klomp, thans genaamd de Bl. Sch.". Ik ben geneigd hier aan een vergissing te denken; in elk geval moet dan het

goed, dat in 1650 reeds "van ouds" de B.S. betiteld werd, zéér lang geleden de Klomp hebben geheeten" 3).

Verder schrijft ds Gewin nog - het zij curiositeits- halve overgenomen: "In het oude volksgeloof, de populaire tradities, speelt de schort (ook de schort van bepaalde kleur) een rol. Uit Tyrol b.v. vindt men het volksgeloof vermeld, dat een heks in een blauwe schorteldoek (schort) elke processie volgt. Ik bezit een afbeelding van een uit 1489 dateerend huis in Thorn aan de Weichsel, waarop men in den gevel en relief een schort vindt afgebeeld en daarboven de woorden "Gasthaus zur blauen Schürze".

Geschiedenis

In het nu volgende relaas - chronologisch opgesteld, hier en daar in de oude schrijfwijze - zal worden getracht, de geschiedenis van de boerderij te reconstrueren. Helaas is mij geen afbeelding van de Blauwe Schorteldoek (in 't vervolg afgekort tot B.S.) bekend; navraag leverde niets op. Wel kunnen enige plattegronden bij deze publicatie worden overgelegd, evenals enkele afbeeldingen van het nog bestaande voormalige inrijhek 4) en van het, tot een villa verbouwde, hoofdgebouw, nu Utrechtseweg no 17.

Het tekstmateriaal is voornamelijk ontleend aan de Recherlijke Archieven van Zeist en van Oostbroek en De Bilt, no 1261 en 1351, in het Rijksarchief te Utrecht; het Oud-archief van de gemeente Zeist; het archief van de Herv. Gemeente te Zeist en aan brieven van mr P.H. Damsté te Utrecht (dd. 5-8-1972) en van mevrouw A.K. Jongman-Hoedeman te Zutphen (dd. 10-8-1971). Aan hen beiden hier nogmaals dank voor de verstrekte informaties.

wordt vervolgd

K.W. Galis



Inrijhek en villa "De Blaauwe Schorteldoek"

(foto's Galis, juni 1973)



De boerderij "De Blauwe Schorteldoek" (II)

25 november 1648; de oudste vermelding

De kindskinderen van Zar (= zaliger, G.) Marichgen Jansdr., laatst huisvrouw geweest zijnde van Zar Anthonis Hendricks, verkopen aan Gerrit Reijers een erf en hofstede met een boomgaard, bepotinge en geboomte daarop staande, "van outs genaempt de Blauwe Schorteldoek, daer de heeren Gemeente boven en het convent van Oostbroek beneden naest gelant zijn. Mitsgaders nog een huijsinge, berch en schuyr staende op de gront van Oostbroeck, welcke huijsinge voorz. Gerrit Reijers jegenwoordich bewoont".

Let wel: "van outs genaempt de Blauwe Schorteldoek". En de boerderij en de naam waren dus toen al behoorlijk oud. Het is verleidelijk, de in de "Bronnen voor de geschiedenis van Zeist" vermelde Anthonis Heyndrickss. - in 1556 en 1564 een erfje op de Zeister Brink in pacht hebbend - te vereenzelvigen met de overleden grootvader van 1648 5).

18 april 1650

Het convent van Oostbroek - de burenen van Gerrit Reijers - verkopen aan hem 6 morgen en 158 roeden land, strekkende van de B.S. tot de Noordweg.

Thans dient even een zijsprong te worden gemaakt. Het zal namelijk verderop blijken, dat de Kroost nauw verbonden is geweest met de B.S.; speciaal de familie De Waal - met typerende voornamen als Wouter, Jan, Hendrik, Cornelis, Abraham, e.d. - speelt hierbij een rol. Nu worden in 1624, 1631, 1637 en 1640 Wouter Janss en Cornelis Janss, "gerechtslieden" te Zeist, vermeld als grondbezitters in de Kroost 6). In 1626 wordt Cornelis Woutersss, in 1627 Bart Woutersss en in 1639 Jacob Woutersss genoemd (zonen van Wouter Janss?) en van laatstgenoemde lezen we, dat hij woonde in de Kroost en er in 1647 bouwland kocht, strekkende van de Kroostweg over de Noordweg (d.w.z. doorgaande aan de andere zijde van

deze weg, G.) tot de Oostakker toe.

Dat wij hier te doen hebben met De Waals wordt in ieder geval aangenomen in "Nederlandsch Patriciaat" (no 14, 1924, pag. 387 e.v.), waar bijvoorbeeld uitvoerig over Cornelis Jansz wordt geschreven. Deze was in 1650 te Zeist diaken van de Gereformeerde (= Hervormde) Kerk; in 1656, 1658, 1665 en 1667 is hij ouderling. Hij was gehuwd met Willemetje Cornelis en later, na zijn verhuizing omstreeks 1672 naar De Bilt, aldaar opnieuw met Jacoba Ernst (deze leefde nog in 1700). Genoemde Cornelis heeft een broeder Gerrit Jansz gehad; deze was bakker in Zeist en na 1664 in De Bilt 7).

De volgende generatie - wij zullen niet alle personen hiervan noemen - telde onder andere als kinderen van Cornelis ene Neeltje (gehuwd met Jan van Eede), Aalbertie (gehuwd met Teunis Agterberg), Evertie (gehuwd met Jan van den Berg), Annegie (gehuwd met Huybert Beerentje), Abraham, Claas en Jan. Laatstgenoemde is voor ons van belang en over hem volgt thans wat meer.

Jan Cornelisz. de Waal, wonend in de Kroost, wordt, tegelijk met zijn vrouw Jannetje Gerrits, op 24-12-1676 lidmaat van de Gereformeerde Kerk. Hij was diaken in 1678, 1679 en 1681; in 1688/89, 1692/93 en 1698/99 was hij ouderling.

Van zijn acht (bekende) kinderen noem ik slechts zoon Hendrik, op 13-6-1723 te De Bilt gehuwd met Grietje Klaasd. van 't Wijkerbroek (ook wel: Busbroek). Hendrik was schepen te Zeist van 1737 t/m. 1760. Op 16-4-1730 had hij al een "grafsteede" gekocht in de Oude Kerk te Zeist (no 13), waar hij op 29-4-1761 werd begraven. Andere familieleden waren daar al voordien te ruste gelegd. Hendrik's weduwe, nu Grietje (van) Haxvoort genoemd, begroef men er op 28-1-1780 8).

In 1755 huurde Hendrik - die van 1756-1758 ook nog ouderling was - voor zes jaren, à f 70,-- 's jaars, 3½ morgen weiland bij de Koppelsluis van mevrouw douairière Van der Capellen, Vrouwe van Mij-

drecht; in 1761 huurt zijn weduwe dit perceel op dezelfde condities en in 1773 (waarschijnlijk dus ook in 1767) doet zij dat opnieuw. En volgens een akte van 17-9-1760 huurde Hendrik van Nicolaas van Hardenbergh, te Amsterdam, 8 morgen bouwland, "van outs genaemt De Kroost". Uit het vorenstaande blijkt wel, dat destijds de familie De Waal een gegoede - en blijkens de functies geziene - boerenfamilie was, geworteld in deze streek en met vele relaties met dito families, waarvan men de namen thans nog hier tegenkomt. Hun landerijen lagen in de Kroost en grensden waarschijnlijk aan die van de B.S. Bij gebrek aan kadastrale kaarten is dat (nog) niet te reconstrueren.



Toegangshek van de "Blaauwe Schorteldoek"
(afbeelding in maandblad "Oud Utrecht", 39, 1966; pag. 24)

Terug nu naar onze boerderij; er is een hiaat in de gegevens, zodat de volgende akte dateert van 18 januari 1692

"Jan Gerrits van de Blouweschorteldoek, weduwnaar van Jannichien Aerts van Scherpenseel, zijn huijsvrouw za:, verkoopt aan Jannichien Gerrits van den Dijstel, weduwe van Willem Willems de Goijer, bijde wonende in desen gerechte van de Bilt, eerstelijck alle sijns compts schapen, sijnde hamels ende lammerdragende oijen, ruym ten getale van 58 waermee hij jegenwoordich op de hofstee de Blouweschorteldoek onder desen gerechte gelegen is leggende ende weijdende, ofte aldaer is houdende, ende daertoe noch ongeveerlijck twe voeder hoij mede op de voors. hofstee de Blouweschorteldoek berustende, omme bij de genoemde weduwe van Willem Willems aenstonts te aenveerden en te gebruijcken als haer vrij eijgen goet. Dat te saemen voor off tegens een somme van f 213,-- alsse de voors. schapen tegens f 200,-- en 't gemelte hoij voor f 13,--".

We kunnen redelijkerwijs aannemen, dat Jan Gerrits de zoon is geweest van Gerrit Reijers (van 1648 en 1650).

Weer moeten wij een zijsprong maken. Omstreeks 1720 was de hofstede "Croosesteyn", met bijbehorende landerijen in de Kroost, in het bezit van de familie De Leeuw. Op 4 maart 1695 namelijk had Egbertus de Leeuw, kanunnik van St Pieter te Utrecht, van de Ridderschap van Utrecht voor f 630,-- gekocht (en ik vermeld dit enigszins uitvoerig, daar de percelen nadien dikwijls weer een rol spelen) 9): a) 3½ morgen bouwland, gelegen te Zeist in de Kroost, tussen de Noord- of Hereweg en de Kroostweg b) 2 morgen bouwland gelegen als voren c) 2 morgen land, strekkende uit de Bisschopswetering tot aan de Brugakker d) 7 akkers land aan de Bredesteeg (= Koppelweg). In 1728 werd op verzoek van de erven dit, en ander, bezit getaxeerd op f 20.190,--; een groot bedrag voor die tijd. Een akte

van 16/17-10-1748 deelt dan mee, dat Vrouwe Cornelia Henriëtte van Weede (douairière Daniel de Leeuw, als moeder voor haar vier kinderen), Gerlach Frederik van der Capellen (Heer van Mijdrecht, gehuwd met Catharina de Leeuw), Egbert Anthony de Leeuw en Maximiliaan Yvoy (gehuwd met Anthonia Louisa de Leeuw) overeen komen, dat in eigendom zal worden overgedragen aan G.F. van der Capellen vnd. 12 morgen 200 roeden land aan de Breesteg en de Bisschopswetering. Het overige bezit in de Kroost bleef - althans voorlopig - in handen van de familie De Leeuw.

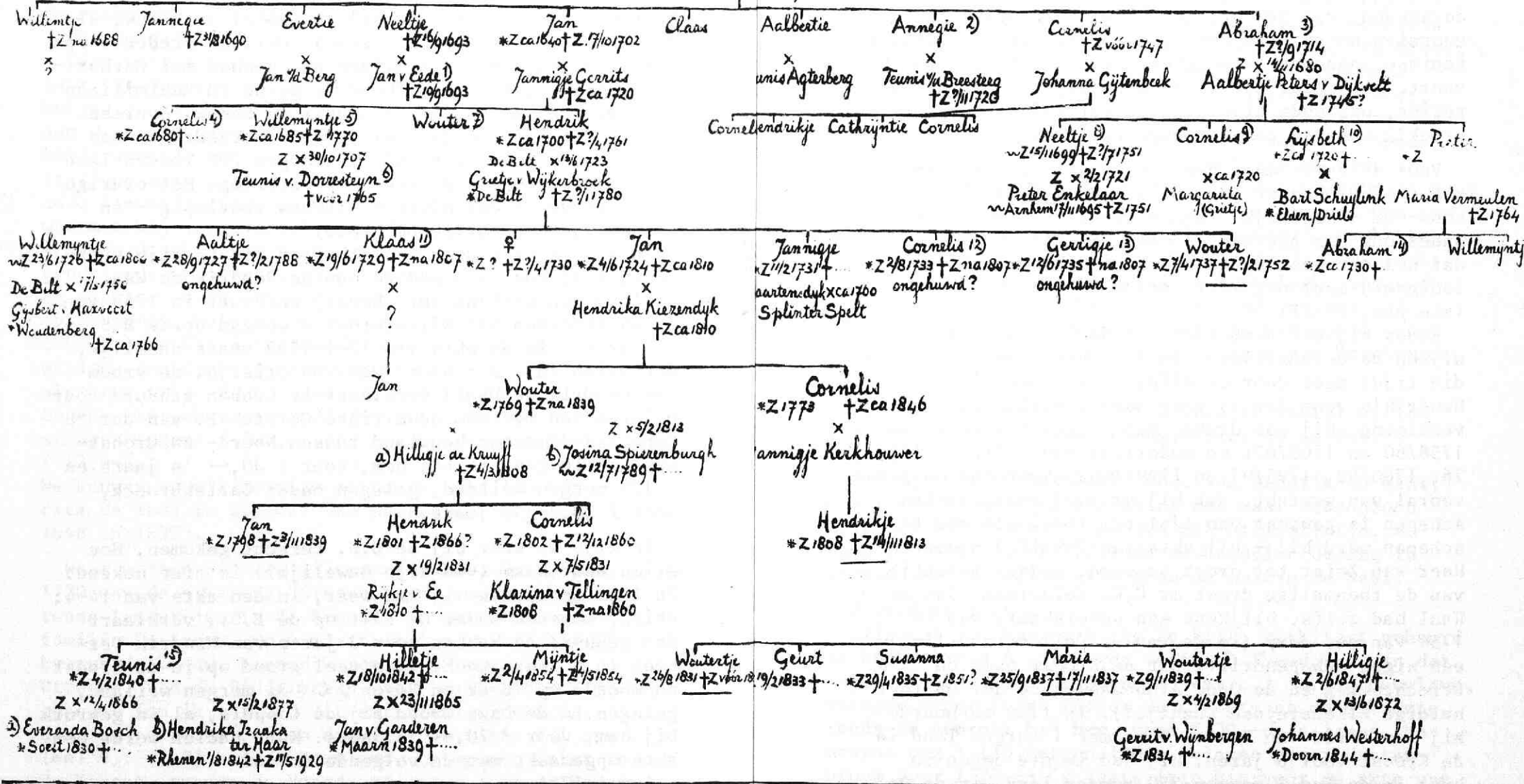
In 1758 blijkt Heer Gerlach Frederik te zijn overleden 10); van zijn weduwe huurde Hendrik de Waal in 1760 een weiland (zie boven) en huurt in 1759 van Arien Claassen van Wijkerbroek - wonend op de B.S. - ook grond. In de akte van 12-1-1759 staat namelijk, dat Arien (die een broer was van Grietje, de vrouw van Hendrik de Waal) verklaart te hebben gehuurd voor 6 jaren van mevrouw douairière Gerlach F. van der Capellen 3 morgen bouwland tussen Noord- en Croostweg, al in gebruik bij hem, voor f 30,-- 's jaars en 1 1/3 morgen weiland, gelegen onder Cattenbroeck, voor f 20,-- 's jaars.

Zo zijn we weer bij de B.S. terecht gekomen. Hoe Arien daar kwam (via zijn huwelijk?) is niet bekend. In 1762 ontmoeten wij hem weer, in een akte van 14-4; Arien, wonende onder De Bilt op de B.S., verklaart dan gehuurd te hebben voor 3 jaren van Hendrik Verbeek (n.b. deze kocht toen veel grond op in de Kroost en woonde op "Beek en Royen", G.) 3½ morgen weiland, gelegen in de Lage Grond bij de Coppels, al in gebruik bij hem, voor f 70,-- 's jaars. Kort nadien wordt een akte opgemaakt met de volgende inhoud:

4 mei 1764

Arie Claassen van Wijkerbroek, wonend op de hofstede de B.S., en Gijsbert van Haksvoort, mede wonende aldaar, zijn het volgende overeengekomen: Arie zal aan Gijsbert geven 4 melkkoeien, 2 veerssen, 3 paarden, het koorn te velde en in de bergen op de voorz. hofstede, zijn inboedel en "huijscierraad", bouw- en melkgereedschap.

Cornelis Janse de Waal x Jellempje Hendriks (†Z 1690)



* geboren
w gedoopt
x gehuwd
† gestorven
Z = Zeist

- 1) kleermaker
- 2) twee maal gehuwd?
- 3) lidmaat int 1681
- 4) id. 24/3/1700
- 5) id. 13/10/1707
- 6) was o.a. schepen te Driebergen
- 7) lidmaat 13/10/1707; diaken 1708/10
- 8) id. ca. 1720

- 9) zijn dochter Catharina (* Maatsdijck ca. 1727 † na 1772) huwde Z 4/5/1755 met Geurt (Genit) Enkelaar (wZ 26/3/1720)
- 10) lidmaat in 1742; t gezin verhuisde in 1759 naar Zeist
- 11) id. in 1779; diaken 1782/84; onderling 1792/94
- 12) id. in 1779
- 13) id. in 1779
- 14) id. in 1753
- 15) ca. 1885 armoeverzorger v.d. N.H. kerk te Zeist

Gijsbert zal Arie zijn leven lang alimenteren en onderhouden, van behoorlijke kleding en huisvesting voorzien en na zijn overlijden "een eerlijke begrafenis" aandoen. - Gijsbert (van) Haksvoort (of Haxvoort, Hasvoort; zou er verband bestaan met de Hakwetering, een oude Rijnloop, in het zuiden van Cattenbroek?) was een aangetrouwde neef van Arie(n).

Voor de derde maal begeven we ons op een zijweg - het artikel begint op een "Rahmenerzählung" te lijken - om, hopelijk, ditmaal vooral de genealogen onder ons een plezier te doen. Er zij op gewezen, dat het een voorlopige stamboom betreft; voor volledigheid moet nog meer speurwerk worden verricht (zie pag. 26/27).

Reeds bij het vermelden van Hendrik de Waal wezen wij op de belangrijke positie van deze familie in die tijd; mede door de uitgebreide huwelijksrelaties. Hendrik's zoon Jan is voor deze stelling ook een bevestiging. Hij was diaken van de Zeister kerk van 1758/60 en 1765/67; en ouderling van 1771/73, 1774/76, 1780/82, 1795/97 en 1799/1802. Voor ons dorp was vooral van gewicht, dat hij vrijwel onafgebroken schepen is geweest van 1761 t/m. 1804! Als oudste schepen werd hij - bij akte van 3-9-1787 - door de Heer van Zeist tot drost benoemd, wegens absentie van de toenmalige drost mr C.W. Kelderman. Jan de Waal had zelfs, blijktens een schetskaart van ca 1750 van ons dorp (in de Van de Poll-verzameling) een eigen schapendrift, uit de Kroost over de Utrechtseweg en de Oude Arnhemseweg de hei op (het huidige Eikensteynse Laantje?). In 1759 verhuurde hij aan Arris van Ee een huis met 1 morgen land in de Kroost voor 6 jaren. Hij had in die dagen in huur in de Eng 2 morgen 350 roeden land, in de Del (= Brugakker, G.) 500 roeden, aan het "Bosland" 2 morgen 150 roeden, in de Kroost nog 1 morgen 370 roeden en daar ook nog 4 morgen (de zgn. "Kromakkers"). In 1781 bezat Jan het huis plus 22 morgen 4 hond land, genaamd "De Kroost" en getaxeerd op f 1.500,-- (hij woonde daar in 1799 nog, maar als

pachter). In 1790 verkoopt Anthony Godardus Schade van Westrum voor f 1.100,-- aan Jan, Klaas, Cornelis en Gerrigje 8 morgen land, van ouds genaamd "De Kroost", strekkende van de Kroostweg over de Noordweg heen tot aan de Zeistervaart. Wij lazen hierboven reeds, dat vader Hendrik dit zelfde perceel als pachter had gebruikt. Jan bezat of huurde zowel wei- als bouwland; ca 1802 had hij bij de Koppeldijk in huur 2 morgen 400 roeden land (in 1804 was dit terrein in huur bij een achterneef van Jan). Hij heeft twee zonen gehad, nl. Wouter en Cornelis, die nakomelingen kregen, tot op de huidige dag in Zeist wonend 11). Omstreeks 1800, de periode van de Bataafse Republiek, begon de welstand van de familie te tanen - wat hierna zal blijken - zoals bij vele anderen ook het geval was (men denke bijvoorbeeld aan de verkoop van Kersbergen, Wulperhorst en Rijnwijk in 1801).

In voorgaand genealogisch schema is vooral Wille-
mijntje en familie van belang, gelet op de B.S.

3 juli 1764

Grietje van Wijkerbroek, wed. van Hendrik de Waal, maakt een minnelijke schikking met haar schoonzoon Gijsbert van Haxvoort, gehuwd met Wille mijntje, wonend te De Bilt, betreffende de boedelverdeling in verband met de bij haar inwonende Aaltje de Waal.

2 oktober 1764

Gijsbert van Haxvoort, te De Bilt, verklaart gehuurd te hebben voor 6 jaren van Geerlach Theodorus van der Capellen, Heer van Schonauwen, enz., 3 morgen bouwland, gelegen onder Zeist tussen de Croost- en de Noordweg, reeds in gebruik bij hem, voor f 30,-- 's jaars, benevens nog 1 1/3 morgen land, gelegen onder Cattenbroek voor f 20,-- 's jaars (zie hiervoor de akte van 12-1-1759).

25 september 1765

Akte van uitkoop tussen Grietje Wijkerbroek, wed. van Hendrik de Waal, wonende te Zeist, en Jannigje de Waal, gehuwd met Splinter Kornelissen Spelt en wonend te Oostveen (= Oostbroek).

1 mei 1767

Mr Henderik Herman van den Heuvel, executeur van de nalatenschap van wijlen Vrouwe Louisa Soreau (douchière mr Anthony de Leeuw, 1679-1729), transporteert aan Jan Jacob de Geer van Rijnhuysen: a) 50 roeden land, gelegen tussen de B.S. en de Croosten Hoogeweg (= Utrechtseweg, G.) onder Zeist, b) enz.

24 augustus 1769

Registratie van de leenakte van 18 augustus 1769, waarbij de Staten van Utrecht Jan Jacob de Geer, Heer van Rijnhuysen, belenen met het goed "De Kroost" met het dagelijks gerecht - gelegen onder Zeist tussen de Croost- en de Noordweg - en 8 morgen land, met het huis genaamd de B.S., gelegen onder De Bilt.

Tot goed begrip zij vermeld, dat "De Kroost" een miniatuur ambachtsheerlijkheid was met lage rechtsmacht; het was een leen van het Sticht, voorheen van de bisschop, later van keizer Karel V en daarna van de Utrechtse Staten. Al in 1395 wordt "het goed de Croost" genoemd.

24 augustus 1769

Op dezelfde dag vindt de registratie plaats van een andere akte van 18 augustus van het leenhof der Staten van Utrecht, waarbij op verzoek van Jan Jacob de Geer en Jacob Adriaan van den Heuvel 7 morgen land van het goed De Kroost, onder Zeist, uit het leenverband wordt genomen en het allodiale goed van 8 morgen met het huis de Blauwe Schorteldoek, gelegen onder De Bilt, als leengoed daarvoor in de plaats wordt gesteld. Aldus was de B.S. een deel geworden van het zojuist genoemde ambachtsheerlijkheidje De Kroost.

13 november 1770

Willemijntje de Waal, wed. van Gijsbert van Haxvoort, te De Bilt, verklaart gehoord te hebben voor 6 jaren van Gerlach Theodorus van der Capellen de op 2-10-1764 genoemde 3 morgen, à f 30,--

's jaars, en 1 1/3 morgen, à f 20,-- 's jaars.

24 februari 1776

Als boven: voor 6 jaren 3 morgen bouwland à f 30,-- 's jaars. Maar niet de 1 1/3 morgen weiland.

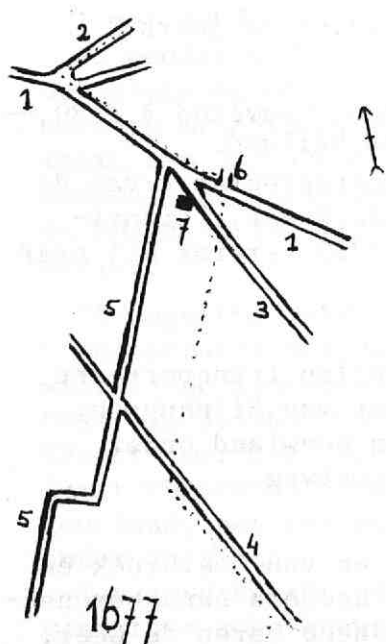
In deze tijd wordt in het lidmatenregister van de Zeister kerk genoteerd Jacobus de Greef, "dienstknecht van de wed. De Waal"; in 1780 vertrok hij naar De Bilt.

15 januari 1779

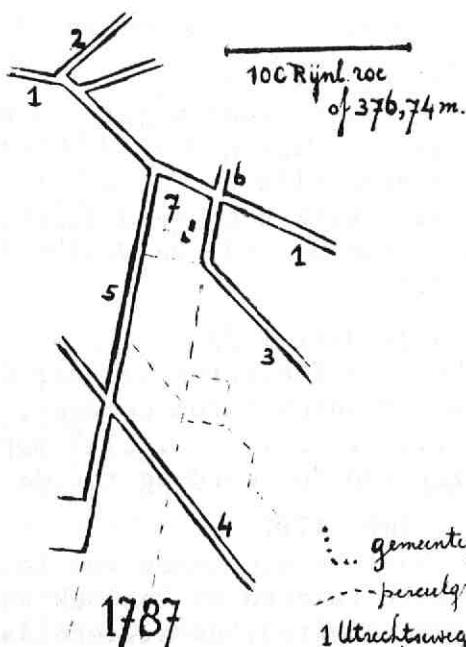
Gerlach Theodorus van der Capellen transporteert aan Jan Jacob baron de Geer, Heer van Rijnhuizen: a), b), c) 3 morgen bouwland onder Zeist van de Noordweg tot de Croostweg.

12 juli 1782

Schout en schepenen van Zeist en van Oostbroek en De Bilt taxeren op verzoek van Theodora Anna baronesse van Haefden, douairière Jan Jacob baron de Geer, Heer van Rijnhuizen, Oudegein en 't Gein: a) een hofstede, bestaande uit een huis, twee bergen, een schapenhok, wagenshuur, bakhuis en karmolen met omtrent 8 morgen land alwaar ten N. en W. de Lageweg naar Zeist (= Kroostweg? G.). Het land wordt in huur gebruikt door Steven Stam. Ten O. mevrouw de Wed. Jacob van Dorssen en de Croostweg; ten Z. de Noord(er)weg op f 2.500,--. b) ... c) ... d) ... e) ... f) ... g) ... h) ... i) Item nog 18 morgen, van ouds behoord hebbende aan het goed ten Kroost, waarvan 13 morgen gelegen boven de Hogeweg, met een eikewal bewald, deels bouwland en deels hei of plagveld. De overige 5 morgen daar het Huis ten Kroost op gestaan heeft, strekkende van de Noordweg tot de Kroostweg, daar ten Z.O. de Heer van Schonauwen en ten N.W. de hiervoor gemelde hofstede naast gelegen zijn. De 13 morgen met zijn schaaphok en wallen f 1.000,--. De 5 morgen daar het Huijs de Kroost etc. f 1.000,--. Voorschreven hofstede en landen in huur bij de Wed. Haksfort met nog 8 morgen onder Zeist, vroeger behoord hebbende tot de hofstede de Klomp, nu gevoegd

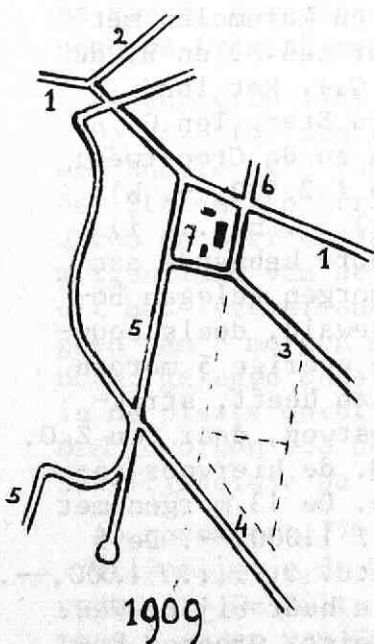


1677

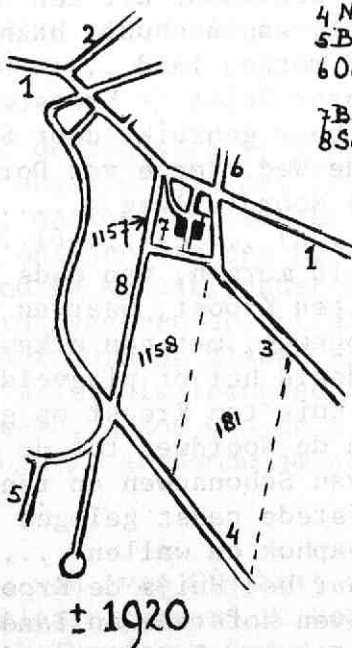


1787

- ⋯ gemeentegrens
- - - - - perceelgrens
- 1 Utrechtsweg
- 2 Amerfoortsweg
- 3 Kroostweg
- 4 Noordweg
- 5 Bisschopweg
- 6 Oude Woudenbergr
Zandweg
- 7 Blauwe Schorteldoek
- 8 Schorteldoeksweg



1909



± 1920

De Blauwe Schorteldoek en omgeving

bij de voorz. hofstede de Schorteldoek, alles leenroerig aan de Staten van Utrecht.

19 november 1782

Boedelscheiding wegens het overlijden van Jan Jacob baron de Geer: a) 34 morgen 276 roeden land zijn vooraf al gelegateerd aan jhr Barthold de Geer. -b) Aan jhr Daniel Arnold Alexander Mackaij en Jean Louis Mackaij, als enige kinderen van wijlen Isabella Constantia baronesse de Geer (als 1/8 van hun grootvaders nalatenschap) wordt toegescheiden een hofstede, bestaande uit een huis, twee bergen, een schaaphok, wagenschuur, bakhuis en karmmolen met omtrent 8 morgen land onder De Bilt, daaronder een erfje van 50 roeden tussen de huizinge en de Kroostweg, gelegen onder Zeist; alwaar ten N. en W. de Lageweg naar Zeist en het land in huur bij Steven Stam, ten O. mevr. de Wed. Jacob van Dorssen en de Croostweg, ten Z. de Noord(er)weg. -c) Nog diverse percelen in die buurt, onder andere waar het huis de Kroost op gestaan heeft. Alles in huur bij de Wed. Haksvoort. -d) Met nog 8 morgen land, vroeger behoord hebbende bij de hofstede de Klomp en door Jan Jacob de Geer daar afgenomen en gevoegd bij de hofstede thans genaamd de B.S.

30 oktober 1783

Jan, Aaltje, Klaas en Willemijntje de Waal (laatstgenoemde weduwe van Gijsbert van Haxvoort), broers en zuster, maken een overeenkomst omtrent de verdeling van de boedel van hun overleden ouders.

4 november 1790

Registratie van de verkoopakte van 8-10-1790, waarbij Jan, Klaas, Cornelis en Gerrigje de Waal 8 morgen bouwland, van ouds genaamd "De Kroost", kopen voor f 1.100,-- (zie hiervoor pag. 29).

15 december 1796

Op verzoek van de erfgenamen van Daniel Arnold Alexander Mackay worden de volgende goederen getaxeed: a) de helft van een huis met 22 morgen 170 roeden land, gelegen onder Zeist en De Bilt, genaamd de B.S., in huur bij de Wed. Haxvoort; de Zeister landen geta-

xeerd op *f* 1.400,-- -b) de helft van 11 morgen 150 roeden land met de bomen, gelegen onder Zeist aan de Breesteeg; getaxeerd op *f* 2.500,-- -c) de helft van 3 morgen land, gelegen naast voorgaand perceel strekkende uit de Noordweg tot in de Kroostweg; getaxeerd op *f* 250,--.

Circa 1804 kocht de familie Van Dam veel gronden op van de De Waal's; evenals trouwens elders in Zeist. Als voorbeeld dienen de volgende akten.

5 december 1804

Jan, Nicolaas, Cornelis en Gerrigje de Waal transporteren aan Wouter en Willem van Dam voor *f* 1.900,-- 8 morgen land, gelegen onder Zeist in de Kroost, strekkende van de Kroostweg over de Noordweg tot de Zeistervaart toe (officieel transport 12-2-1805).

5 december 1804

Op dezelfde dag transporteren dezelfde De Waal's aan Wouter en Willem van Dam voor *f* 1.000,-- 4 morgen en 3 hond bouwland, gelegen in de Kroost, strekkende van de Kroostweg tot aan de Hogeweg (officieel transport 12-2-1805).

21 december 1805

Jean Louis Mackay, te Londen, verkoopt aan Willem van Dam een hofstede genaamd de B.S., met huis, twee bergen, een schapenhok, wagenhuis, bakhuis en karnmolen, met ruim 60 morgen land, gelegen onder De Bilt en Zeist. Onder De Bilt behoort de huizinge en verder getimmer met omtrent 8 morgen lands, daaronder een erfje van 50 roeden ... enz.

9 juni 1806

Schout en schepenen hebben op verzoek van de collaterale erfgenamen van de Heer Willen van Dam, in leven secretaris van Zeist, getaxeerd de volgende goederen, met den dood ontruimd en nagelaten door Willem van Dam voornoemd: a) de helft in een hofstede met berg en schuur en bakhuis, genaamd de B.S., met omtrent 4 morgen 150 roeden bouwland,

gelegen tussen de gemene Amersfoorderweg en de Noordweg naar Zeist, in huur gebruikt wordende bij Gijsbert van Woudenberg; getaxeerd op f 1.250,-- -b) de helft in 29 1/2 morgen land, behorende tot de hofstede de B.S., gelegen aan beide zijden van de Oude Arnhemse Rijweg; getaxeerd op f 1.500,--. c)

Er komen nu hiaten in onze kennis. Toen in De Bilt het kadaster werd opgezet, tussen 1825 en 1830, stond als eigenaar van de B.S. genoteerd Hendricus van Wijk c.s., rentenier en wonend te Amsterdam; aldus de Heer Damsté (n.b. De in 1806 overleden Willem van Dam was gehuwd met ene Dina van Wijk). De boerderij was toen 5.17.50 ha groot, waarvan ruim 5 ha bouwland en strekte zich uit tot de Noordweg. De boerderij had toen nog twee (hooi-)bergen. Wie toen pachter was is onbekend.

Naderhand is eigenaar geworden de toenmalige burge-meester van Zeist Frans Nicolaas van Bern, gestorven in 1853. Ook hij kocht in onze gemeente op grote schaal gronden op. Bij akte van boedelscheiding van 15-2-1853 kreeg Van Bern's dochter Johanna Maria Clasina (enig kind) de B.S. en vele landerijen. Zij - gehuwd met Jan van de Muelen - stierf op 2-10-1871 te Weesp, waarna haar zoon Frans Nicolaas van der Muelen (eveneens enig kind) alles erfde. De vader was al eerder overleden.

Frans Nicolaas van der Muelen stierf in Weesp op 21 augustus 1911; zijn echtgenote, Willemina Vastwijk, overleed eveneens te Weesp, doch eerst op 21 februari 1922, waarna een openbare verkoping volgde van de B.S., enz. Hierover aanstonds meer.

Wat weten wij van de pachters van de B.S. in de 19e eeuw. Wij komen thans bij een interessante episode in de geschiedenis van de boerderij 12). Zo men weet vond in 1834 binnen de Hervormde Kerk de zogenaamde "Afscheiding" plaats, onder leiding van de predikanten H. de Cock en H.P. Scholte. Daaruit is onder andere de huidige Christelijke Gereformeerde Kerk voortgekomen. Aanvankelijk werd deze afscheiding door de regering niet

erkend en vervolgd. Zelfs in het kleine Zeist (ca 1840 zo'n 3000 inwoners) waren ongeveer 20 afgescheidenen; over eenen ander is copie-correspondentie tussen burgemeester Van Bern en de Gouverneur (= Commissaris des Konings) te Utrecht. Uit een burgemeestersbrief van 2 december 1842 citeer ik: "Wat de Separatisten betreft - de ouderling Cornelis van den Berg heeft op mijne hofstede genaamd Den Blaauwen Schorteldoek, onder de gemeente De Bilt gewoond en, niettegenstaande hij nimmer daartoe mijne toestemming had gevraagd, heb ik hem aldaar meer dan twee Jaren ongestoord zijne godsdienstige vergaderingen laten houden; een blijk, dat ik niet zóó onverdraagzaam ben, als men mij in het adres wil doen voorkomen".

Uit het schrijven blijkt verder, dat de afgescheiden groep een kerkgebouw had gebouwd op de Voorheuvel, daar zonder vergunning godsdienstoefeningen hield (later erkend), dat de burgemeester hen persoonlijk dat enige malen had verboden en dat Van den Berg de leider van alle activiteiten was en al vóór 1842 de B.S. had verlaten en op Zeist was gaan wonen. Derhalve zal omstreeks 1836/38 Van den Berg op de boerderij hebben gewoond.

In mei 1843 vestigde zich op de B.S. Helmert van Maanen. Hij was geboren in Woudenberg op 20-8-1804 en gehuwd op 8-5-1846 met Steventje van Meerfeld (geb. Rijsenburg 8-5-1823 en overl. Zeist 19-12-1893). Het echtpaar kreeg elf kinderen, allen geboren op de B.S. in de jaren tussen 1846 en 1868; de laatstgeborene, Evert op 14-4-1868, stierf te Zeist op 7-12-1936. Vader Helmert is overleden op de B.S. op 25-7-1887 13).

In 1899 werd de boerderij geheel verbouwd en met het front naar de Utrechtseweg gezet. Omstreeks die tijd was Rijk van Ettikhoven huurder van de B.S.; van 1918 tot 1923 vind ik zijn weduwe Willemijntje van Ettikhoven - van Dam als "landbouwster" vermeld op de B.S., Utrechtseweg 1, De Bilt. Met haar zoon Geurt, veehouder; deze

verhuisde echter al in 1922 naar de boerderij "Nieuw Transvaal" in Den Dolder 14). In die jaren, namelijk omstreeks 1906, werd het hoofdgebouw van de B.S. verbouwd tot villa; het gebouw bleef intact maar werd van buiten gewit, e.d. Zo is het tegenwoordig nog te zien 15).

Het einde van de B.S. ving aan met de openbare veiling in de herberg "De Zwaan" te Zeist op dinsdag 11 juli 1922 16). In het verkoopboekje lezen we: 'Perceel No. 1. - De Hofstede "de Blauwe Schorteldoek", bestaande in Boerenwoonhuis met stalling voor 31 koeien en 4 paarden, 2 vijfroedige hooibergen, bakhuis wagenschuur en groote schuur met stalling voor klein vee en varkens, met weiland en bouwland, gelegen onder de Gemeenten de Bilt en Zeist aanden Straatweg van de Bilt naar Zeist, aan den Kroostweg, aan den Bisschopsweg en aan den Noordweg Kadastraal bekend als Gemeente de Bildt Sectie C nommers 1157 en 1158, samen groot 5.71.50 H.A. en als Gemeente Zeist Sectie N nommer 181, groot 10.10.00 H.A.; tezamen groot 15.81.50 H.A. De boomen, staande aan de Zuidzijde van den Rijksstraatweg, aan de Oostzijde van den Bisschopsweg, aan de Zuidzijde van den Kroostweg en aan de Noordzijde van den Noordweg, behooren bij dit perceel. De Heiningen op dit perceel en eenige vruchtboomen zijn eigendom van de huurster. Grondlasten f 81,50".

In de "Bijzondere Bepalingen" staat nog meegedeeld, dat de hofstede is verhuurd aan de weduwe Rijk van Ettikhoven voor f 700,-- 's jaars, tot 1-11-1923, betaalbaar per 1 mei en 1 november. Een deel van perceel 1 (en de percelen 2, 9, 10, 11, 17, 18, 19 plus delen van 12 en 13) was verhuurd aan zoon Geurt voor f 739,-- 's jaars, tot 1-11-1923. Dit alles nu behoorde tot de nalatenschap van mevrouw W. van der Muelen - Vastwijk; de erfgenamen verkochten alles, behalve het recht om te jagen in de Kroost.

Koper van perceel 1 (en van andere percelen) was Rijk Rijksen, te Zeist, die voor dit perceel betaalde f 37.700,-- plus f 440,-- voor de bomen, plus f 250,-- voor de aanwezige elektrische leidingen in het huis plus de kosten. - In 1924 werd de voormalige

B.S. bewoond door de bouwkundige H. Rijksen; toen werden op het perceel, langs de Utrechtseweg, de villa's neergezet, genummerd la, lb, enz.

De boerderij "De Blauwe Schorteldoek" was verleden tijd geworden!

Dr K.W. Galis

Noten:

- (1) E.E. Gewin: "De Bilt, een Utrechtsch dorp in vroeger eeuwen"; Utrecht, 1916; pag. 62 (2e dr. De Bilt, 1944; pag. 47).
- (2) Deze baby, gevonden nabij de boerderij, werd daarom door de Biltse kerkeraad gedoopt met de naam Mina van de Schorteldoek. Merkwaardig is, dat in een Amersfoortse akte van 11-7-1548 de verver Geryt Gerytse Schoerteldoek voorkomt.
- (3) Dit is een abuis van de heer Gewin; zie ter verduidelijking onder het jaar 1782.
- (4) Zie het maandblad "Oud-Utrecht"; 39, 1966, no 3; pag. 24.
- (5) Dl II; pag. 94 en 124.
- (6) Waren zij weer zoons van Jan Woutersz, die in 1556 nog leefde, doch wiens weduwe Hendrickgen in 1559 en 1562 in de Kroost 3 hont land in pacht had? Zie "Bronnen ...", dl II; pag. 96, 102 en 111.
- (7) Vele De Waal-gegevens ontleende ik aan een getypte genealogie, aanwezig in het archief van de Van de Poll-Stichting, samengesteld (en ergens gepubliceerd?) door ... Enkelaar. Maar met aanvullingen mijnerzijds uit het kerkelijk archief van de Gereformeerde (= Hervormde) Kerk van Zeist en het Qohier van het Haardstede-geld ...
- (8) Het grafsteden-overzicht is opgemaakt door wijlen H.J. van Eekeren, oud-president-kerkvoogd van de Ned. Herv. Gemeente te Zeist.
- (9) R.A. Utrecht; resolutiën van de Ridderschap van Utrecht, inv. Staten-archief no 731. - Over de invloedrijke familie De Leeuw, o.a. wonend op het Janskerkhof in Utrecht, verwijs ik naar G.A.P.

van Helbergen: "N.V. Slavenburg's bank, Utrecht, oud en nieuw" in Jaarboek Oud-Utrecht, 1976; pag. 80/81.

- (10) Gerlach Frederik van der Capellen, geboren ca 1698, was de zoon van Steven Frederik van der Capellen, Heer van Schalkwijk en Mijdrecht (1663-1707), die in 1696 was gehuwd met Digna Elisabeth Booth.
- (11) Waarom worden in onze gemeente eigenlijk niet meer wegen of lanen vernoemd naar belangrijke personen uit onze lokale historie, zoals Jan de Waal, Sluyterman, Damhoff, Van Dam e.a.?
- (12) Op dit voorval, vermeld in het Oud-archief Zeist, maakte de Heer L. Visser mij attent, waarvoor mijn hartelijke dank.
- (13) Enige genealogische notities: op 15-12-1737 krijgen van de kerkeraad van Driebergen een verklaring van indemniteit, wegens verhuizing naar Zeist, Jan Dirks. van Maanen en zijn vrouw Grietie Frans (van) Voskuyl met hun kinderen Hendrina en Johannes Claudius. - Voor schout, schepenen en secretaris van Zeist machtigen op 29-9-1749, Pieter, Heyndereyntie en de minderjarige Johannes van Maanen Huybert Voskuyl, timmerman te Utrecht, om voor hen de nalatenschap van Margaretha van Maanen af te wikkelen (R.A., U., recht. archief Zeist, no 1261). - Op 29-10-1836 huwt te Zeist Gerrit van Maanen (geb. Woudenberg 1807, landbouwer, zoon van Hermanus Johannes en Dirkjen Voskuyl, te Woudenberg) met Jannigje Dorresteyn (geb. De Bilt 1811, wonend in Zeist, dochter van Steven D. - 63 jaren, landman - en Willemijntje Koudijs, te Zeist).
- (14) Ook de Van Ettikhoven's woonden reeds lang in Zeist. In ons Oud-archief lezen we: op 5-2-1744 krijgt Gerrigie van Ettikhoven (geb. De Bilt, huisvrouw van Jan de Bree) een verklaring van indemniteit wegens vertrek naar Zeist van 't gerecht van Oostbroek en De Bilt. Jan Anthonisz. de Bree zelf krijgt op 20-2-1744 zo'n verklaring van het gerecht van Woudenberg wegens vertrek

naar Zeist. - Op 3-4-1753 geeft het gerecht van Zeist zo'n verklaring aan Jan de Bree en zijn kinderen Toon (Anthony?), Karel, Gerrit, Elizabeth en Frans; de laatste was 8-3-1750 geboren; zou toen de moeder Gerri-gie zijn gestorven? - Reeds in 1785 en opnieuw op 6-1-1803 gaf De Bilt zulk 'n verklaring af wegens vertrek naar Zeist aan Anthony de Bree, zijn vrouw ... van Ginkel en hun drie kinderen. - In 1823 wordt Elbert van Ettikhoven vermeld als wonende aan de Utrechtseweg of in de Kroost; van 1791/93 was hij diaken te Zeist.

- (15) W.L. van Nieuwenhuysen in maandblad Oud-Utrecht; 39, 1966; pag. 31.
- (16) Het boekje "Openbare Verkoop van a) de hofstede "De Blauwe Schorteldoek", " is in het R.A. Utrecht (fotocopie in het archief van de Van de Poll-Stichting).

De belangstellende lezer(es) moge nog geattendeerd worden op het boek van P.V. van Wijk: "Boerderijnamen, over hun oorsprong, geschiedenis en beteekenis"; Oldenzaal, 1927.

Inleiding

In dit bulletin zou ik u gaarne willen meenemen op een historische tocht door Zeist-West aan de hand van foto's, die ik in 1969 en volgende jaren van dit toen nog agrarisch gebied heb gemaakt.

Zeist is een oude plaats, die al in een acte uit het jaar 838 wordt genoemd. Er wordt daarin geen aanduiding gegeven van een bepaald gedeelte van Zeist, maar er is alle reden aan te nemen, dat het agrarische Zeist-West even oud is als het Zeist rond de Dorpsstraten.

In de middeleeuwse geschiedbronnen vanaf de dertiende eeuw weerklinken veelvuldig namen, die voor Zeist-West tot een begrip zijn geworden, zoals Brugakker (een lang en smal perceel grond), Couwenhoven (een grote hoeve), Cattenbroeck (een ambachtsheerlijkheid), de Coppel (een grote hoeve), de Clomp (lange tijd een herberg), de Zeister Brug (tot voor kort Koppelbrug), de Croost (een grote hoeve), de Croostweg, de Noordweg en de Brink.

Tot ongeveer 1970 is dit Zeist-West een agrarisch gebied gebleven, dat - afgezien van een wat dichtere bebouwing - niet zo erg verschilde van de toestand in de middeleeuwen.

De plotselinge overgang tot stedelijk gebied zal wel tot gevolg hebben gehad, dat er niet zoveel afbeeldingen van de oude situatie over zijn. Daarom hoop ik, dat u dit bulletin met belangstelling zult doorzien. Ik heb bij de foto's een toelichting gemaakt en een kaart getekend, waarop de nieuwe situatie ge-projecteerd staat tegen de historische achtergrond en waarbij geschiedkundige kanttekeningen zijn gevoegd. Niet alle foto's in dit bulletin zijn van mij; de nummers 2, 6, 7, 8, 11, 13 en 24 werden genomen door de heer W. Vlietstra.



H. Emmer

Toelichting bij de foto's

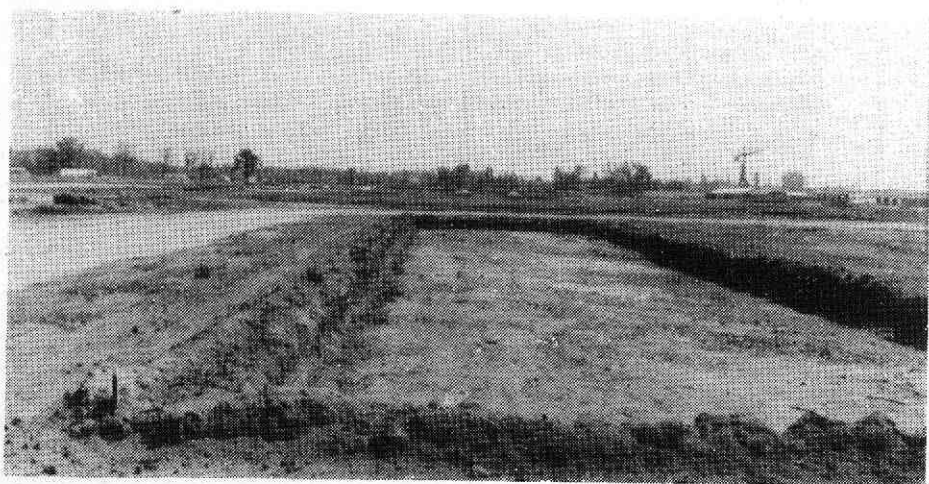
We beginnen bij de bomenpartij, die stond op de plaats, waar vroeger de Griffensteynselaan ophield. Dan gaan we langs Nijenheim naar de Koppelweg, houden ons enige tijd op in de omgeving van de Koppelbrug en de Lage Grond en passeren daarna de Koppeldijk ende Godfried van Seystlaan om via de Waterigeweg onze tocht aan de Koelaan te beëindigen.

1. De Grift op het punt waar de Griffensteynselaan vroeger eindigde. De bomen zijn verdwenen en de flauwe bocht in het water heeft plaats gemaakt voor een loodrechte knik. Achter de bomen in de verte de Koppelweg (foto 1971).
2. Het bouwrijp gemaakte terrein van Nijenheim, gezien vanaf de Koppelweg.
3. Het terrein achter Nijenheim in de richting van de wijk Griffensteyn. In de verte de huizen van de Filips van Bourgondiëlaan. Hier is nu de wijk Nijenheim.
4. Verdwenen boerderij aan de Koppelweg (foto 1972).
5. De Koppelweg gezien naar de Zeister Brug en de Lage Grond. Rechts het verdwenen huis Bouwlust (foto 1969).
6. De weg door de Lage Grond. Hier is nu de woonwijk Brugakker.
7. De weg door de Lage Grond. Rechts het huis Bouwlust.
8. Gezicht op de Grift en het Clompje achter de beide sluisdeuren.
9. De korenmolen aan de Koppeldijk, gezien vanaf de Lage Grond. Daartussen het noordelijk gedeelte van de historische smalle strook Brugakker. Hier is nu de gelijknamige woonwijk (foto 1971).
10. Andere foto van de korenmolen vanaf de Lage Grond.

11. De Koppeldijk, gezien van de Zeister Brug met in de verte de Koppelsluis en het Clompje.
12. De sluis en het Clompje wat dichterbij (foto 1969).
13. Dichtbij de knik in de Grift bij het Clompje en voorbij de sluis.
14. Nog iets dichterbij de knik in de Grift (foto 1971).
15. Het terrein ten noorden van het Clompje (foto 1971).
16. Het Clompje van opzij (foto 1969).
17. De Koppeldijk met de plek waarop het Clompje eeuwenlang stond (foto 1971).
18. De korenmolen vanaf de Koppeldijk (foto 1969).
19. De Koppeldijk in de richting van de Zeister Brug (foto 1971).
20. De Koppeldijk met op de achtergrond het begin van de Kouwenhovenselaan. Hier is nu de wijk Brugakker.
21. De Kouwenhovenselaan.
22. Het begin van de Koppeldijk gezien van de Godfried van Seystlaan.
23. De verdwenen boerderij Veldhuyzen, gezien van de Godfried van Seystlaan. Hier is nu de wijk Couwenhoven. Achter de bomen de hoeve Nieuw-Griffensteyn.
24. De toegangsweg naar de boerderij Veldhuyzen.
25. De nog bestaande boerderij Nieuw-Griffensteyn, gefotografeerd in het open veld omstreeks 1967, en met het hek van de oude hoeve Griffensteyn.
26. Het terrein aan het einde van de Waterigeweg, nu het begin van de Weteringlaan.
27. Gezicht van de Koelaan op de Coöperatieve Woonvereniging Cattenbroeck en omgeving. Hiertussen ligt nu de wijk Couwenhoven.

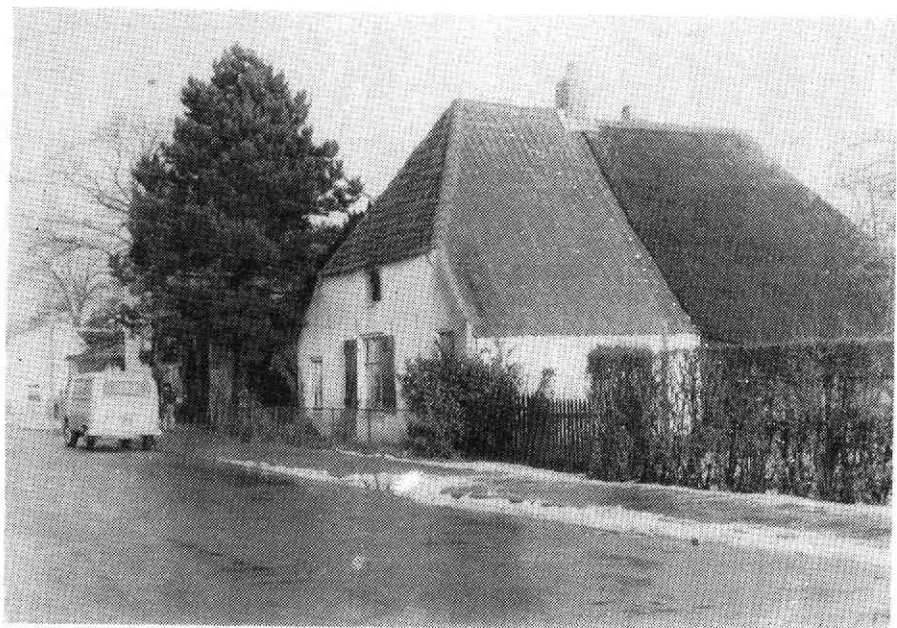


1.



2.

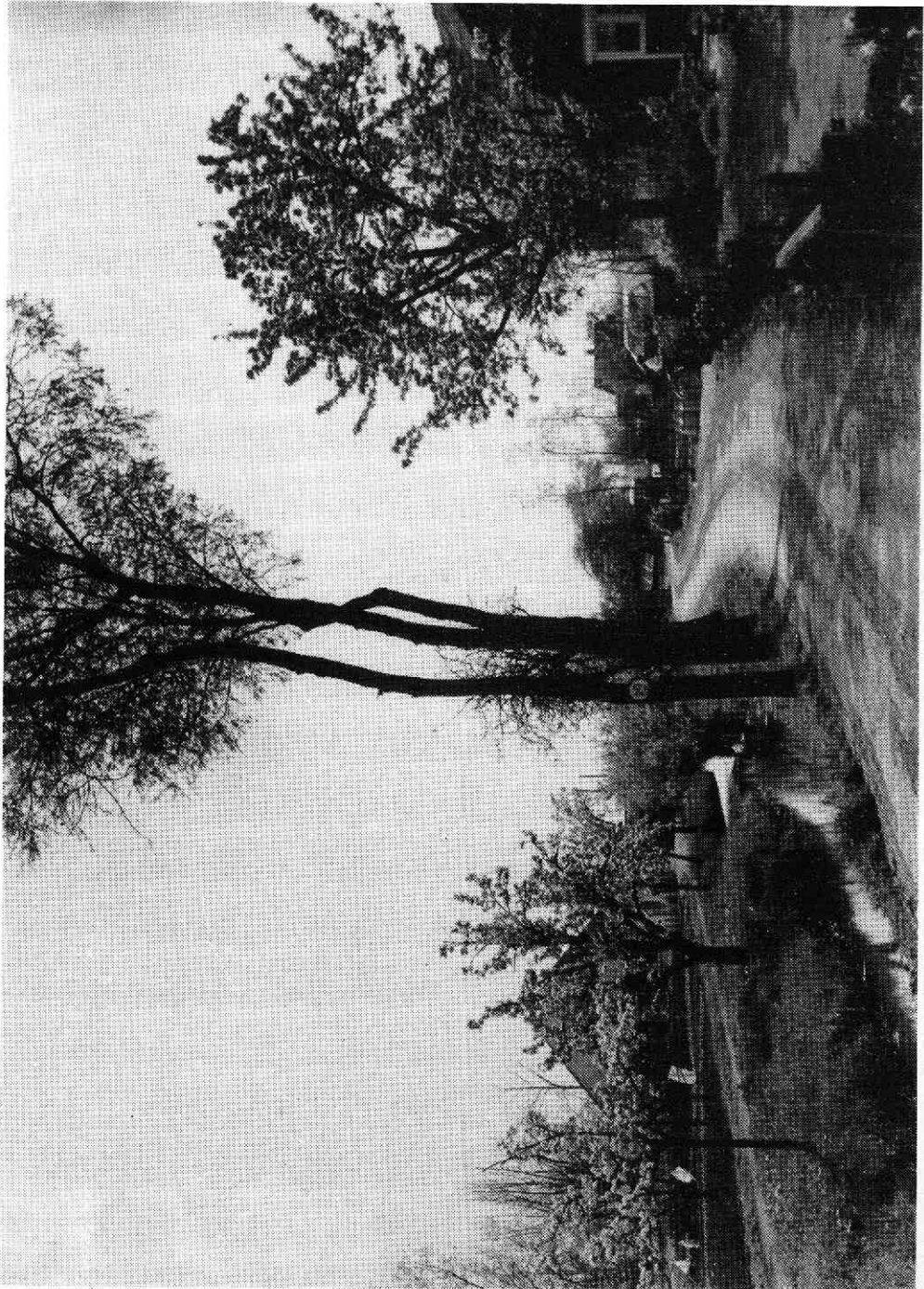


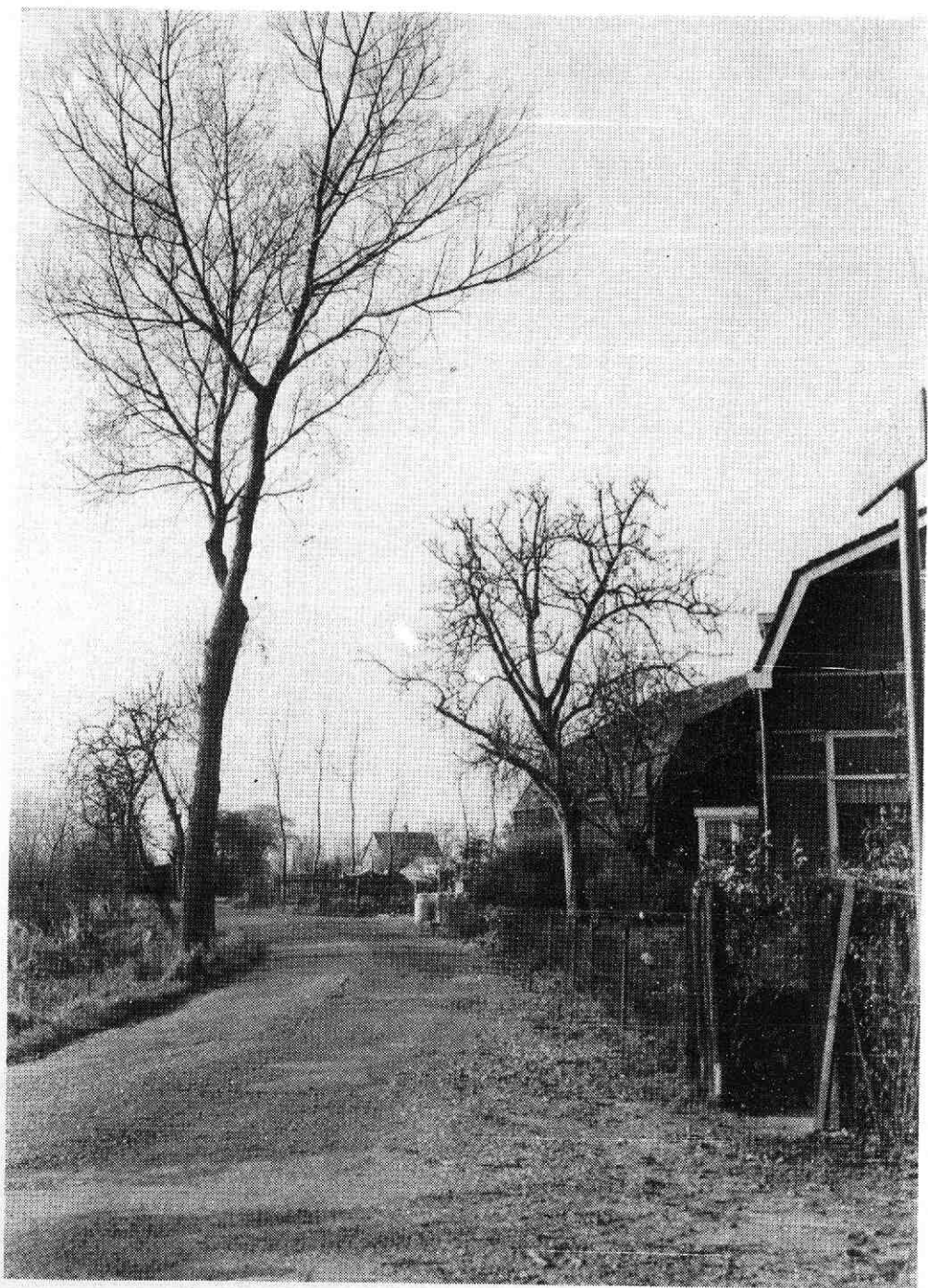


4.

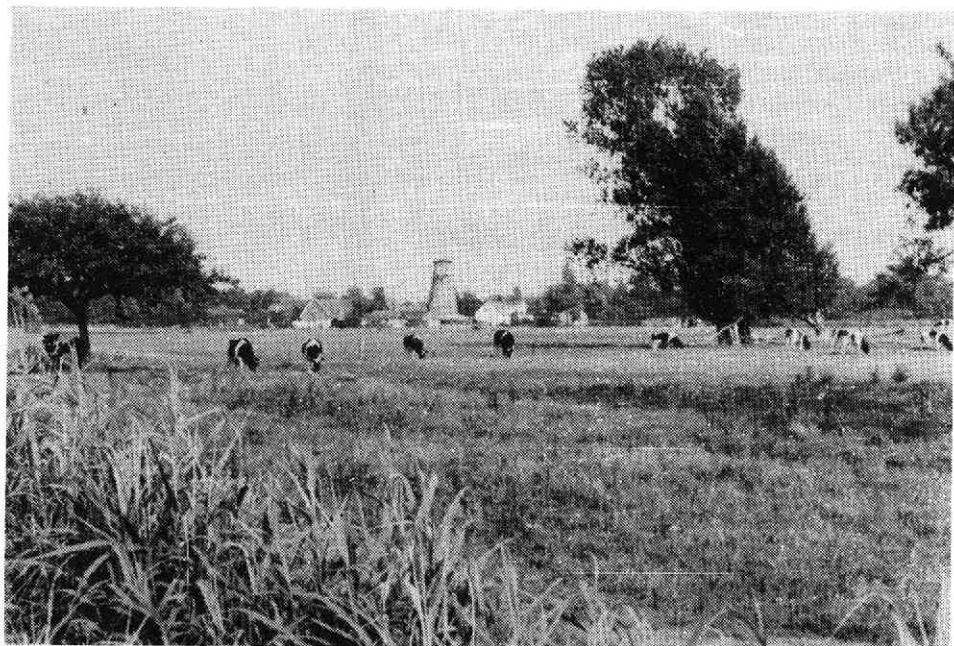


5.









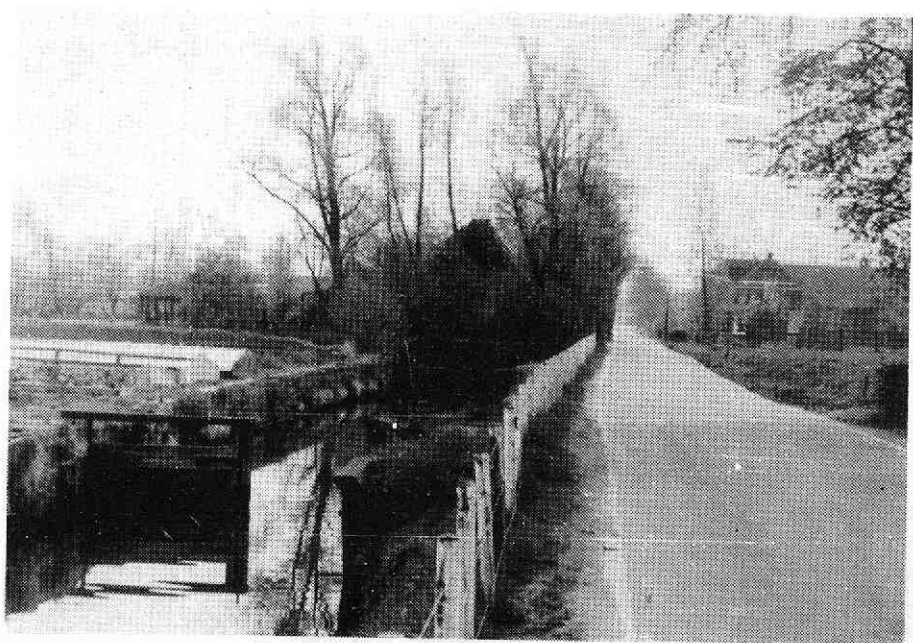
9.



10.



11.



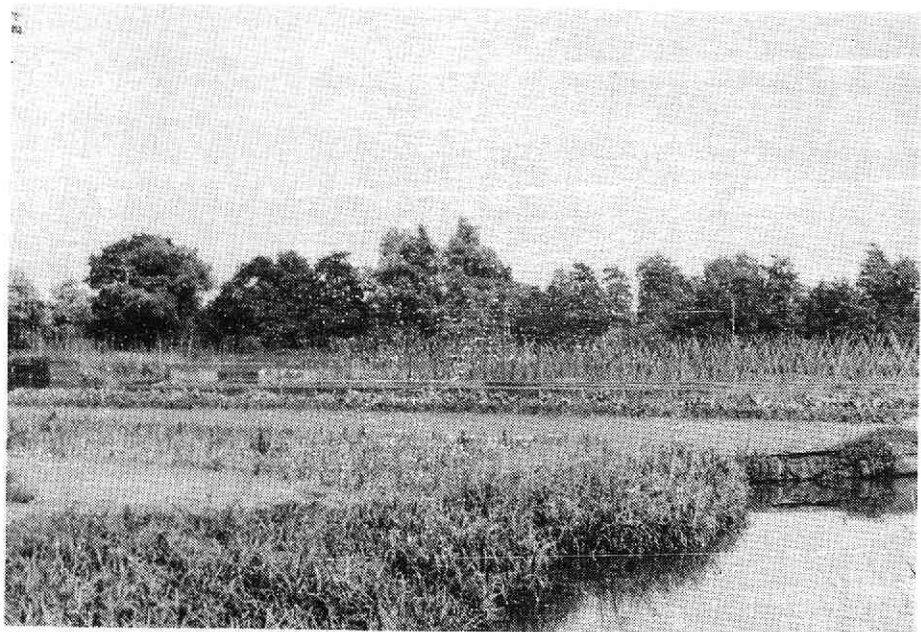
12.



13.



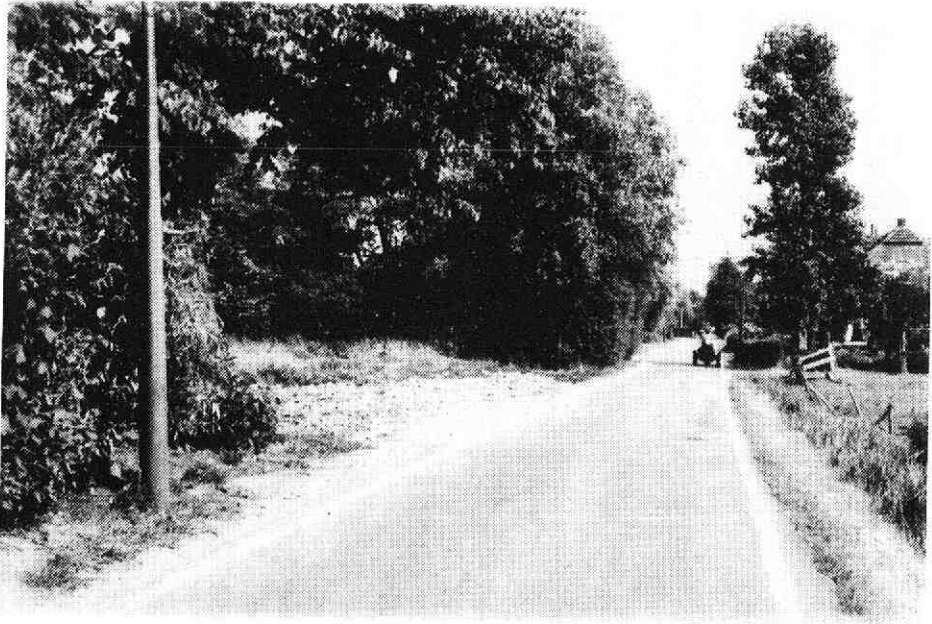
14.



15.



16.



17.



18.



19.



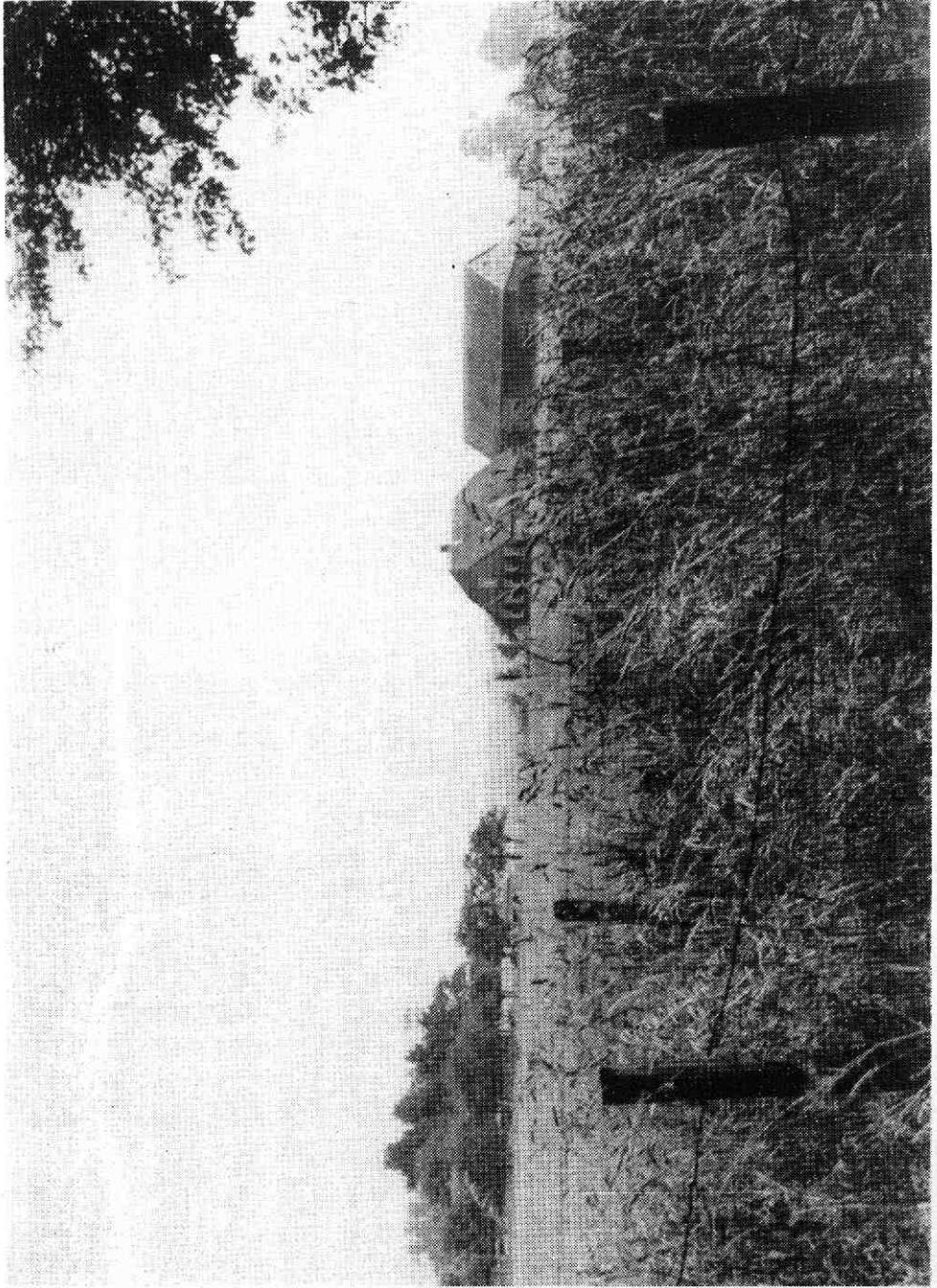
20.



21.



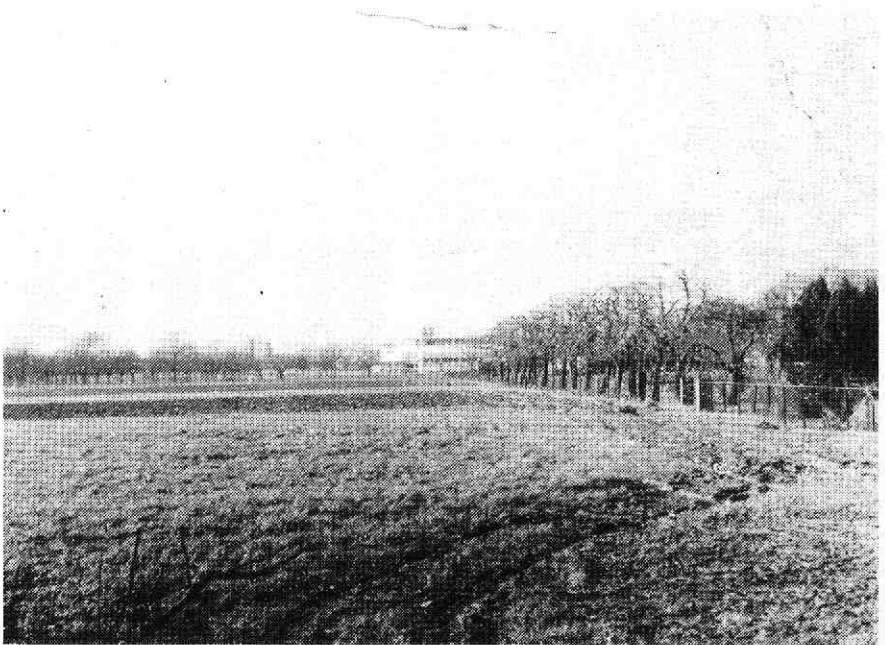
22.







25.

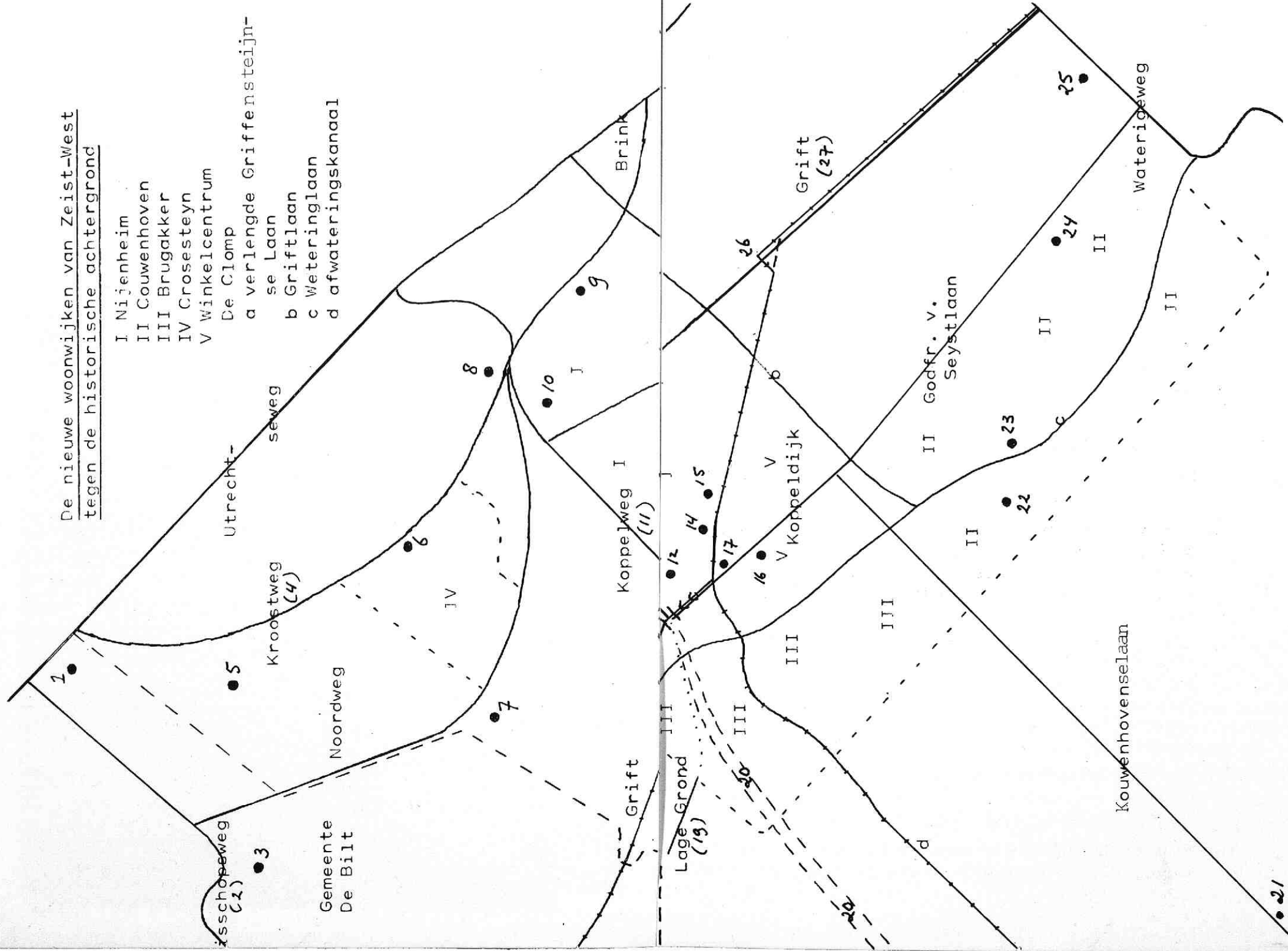


26.

De nieuwe woonwijken van Zeist-West
tegen de historische achtergrond

- I Nijenheim
- II Couwenhoven
- III Brugakker
- IV Crosesteijn
- V Winkelcentrum

- De Clomp
- a verlengde Griffensteijn-
se Laan
- b Grifftlaan
- c Weteringlaan
- d afwateringskanaal



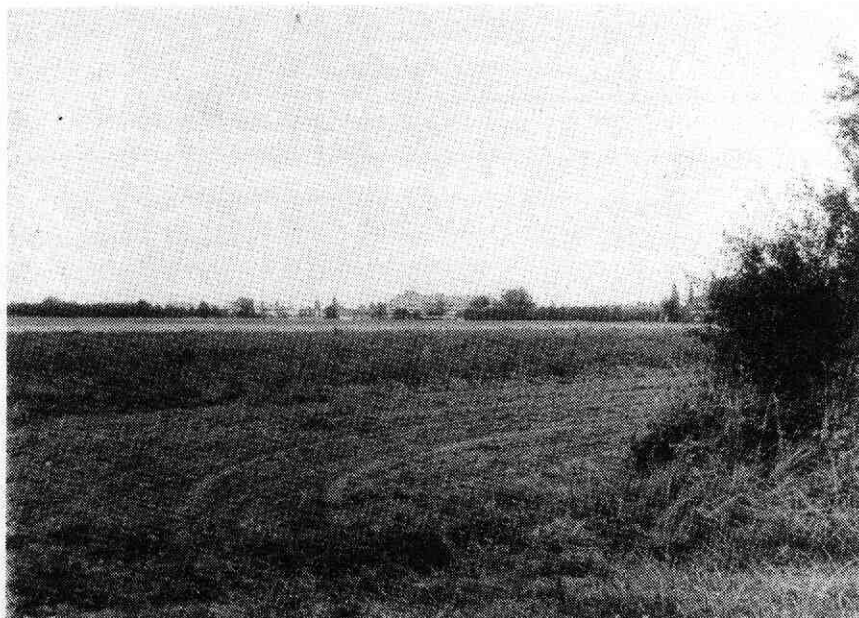
Toelichting bij de kaart

1. De Blauwe Schorteldoek, een onder De Bilt res-sorserende hoeve, die tot het begin van de 20ste eeuw bestond.
2. De Bisschopsweg, een der beide "droge" verkeerswegen tussen de Bovenweg en Utrecht.
3. Agter het Bos, een hoeve voorkomende op de kaart van het Campement van Zeist daterende van 1787, de oudste uitvoerige kaart van Zeist-West en omgeving.
4. De Kroostweg liep van Zeist naar de hoeve Crosesteyn door het gebied van die hoeve heen.
5. De hoeve Crosesteyn zoals die voorkomt op de bekende kaart van de landmeter en ingenieur Bernard de Roy uit omstreeks 1690.
6. De boerderij De Kroost volgens de kaarten van 1787 en later.
7. De hoeve Zydewegh volgens de kaart van 1787 (thans hoeve Seyde).
8. Ten noorden van het kruispunt Noordweg-Kroostweg-Koppelweg lag in 1787 de hoeve De Brink, naar men uit de kaart van 1787 zou kunnen op-maken. De veldminuut van 1849 duidt het gebied ten noorden van het kruispunt aan met de naam Landlust. De belangwekkende kaart van Van Gies-sen, daterend van 1861, waarop alle Zeister percelen vermeld staan, toont ons hier het goed Rozengaarden, grenzend aan het huis Oirschot. Tegenwoordig ligt op deze plaats het oude huis Rozenhoeve.
9. Het huis Nijenheim, dat ik het eerst aantrof op de kaart van Van Giessen, met een vrij uitge-strekt terrein tussen twee vletsloten.
10. Hier stond in de 18e eeuw de boerderij Kleine Koppel. Later heet deze hoeve De Snep, wellicht

omdat hij uitkeek op het eeuwenoude snavelvormige snijpunt van de Noordweg en de Koppelweg. Waarschijnlijk staat er nog wat van overeind.

11. De Koppelweg heette vroeger Breesteegh.
12. Hier lag vroeger de hoeve Grote Koppel (kaart van 1787).
13. De duiventoren, die zich tot in onze eeuw handhaafde en misschien hoorde bij de Grote Koppel.
14. De voormalige lijmfabriek, die in de 19e eeuw ontstond op het terrein van de Grote Koppel evenals
15. De voormalige blekerij.
16. De korenmolen daterend uit de 19e eeuw, die in de laatste periode van zijn bestaan zijn wieken moest missen.
17. De voormalige herberg het Clompje, reeds vermeld in 1451 en tot omstreeks 1900 als herberg gebruikt. Niet te verwarren met de gelijknamige herberg aan het begin van de oude Amersfoortse Bergweg.
18. De Koppelbrug, in middeleeuwse acten frequent vermeld als Zeister Brug.
19. De Lage Grond, een eeuwenoude naam. Door dit gebied liep tot voor kort een doodlopende weg.
20. De Brugakker, een eigenaardig lang en smal perceel grond, dat zich vanaf de middeleeuwen uitstreckte tussen de Koppelbrug en de nog tot Zeist behorende Vinkenbuurt dichtbij de dorpskern van Bunnik. In vroeger tijden was de Brugakker de tweede "droge" verbinding tussen Bovenweg en Utrecht; later is deze weg voor het verkeer gesloten.
21. De hoeve Couwenhoven aan de gelijknamige laan, die vroeger Beltes- of Baltiessteegh heette.

22. De boerderij Veldhuizen, reeds voorkomend op een kaart van Zeist van omstreeks 1790.
23. De hoeve Nieuw Griffensteyn.
24. Cattenbroeck, in oude tijden ambachtsheerlijkheid, tot omstreeks 1950 herenhuis en nu een coöperatieve woonvereniging.
25. De oude hoeve Griffensteyn, die in de dertiger jaren verdween om plaats te maken voor de gelijknamige woonwijk. Men vindt deze hoeve al op een zeventiende-eeuwse kaart, maar - hoogstwaarschijnlijk ten onrechte - getekend aan de oostzijde van de Waterigeweg.
26. Hier hield tot voor kort de Griffensteynselaan op en maakte de Grift een flauwe bocht.
27. De Biltse Grift vroeger ook Zeister Vaart genoemd en aangelegd in de bedding van de voormalige Kromme-Rijnarm.

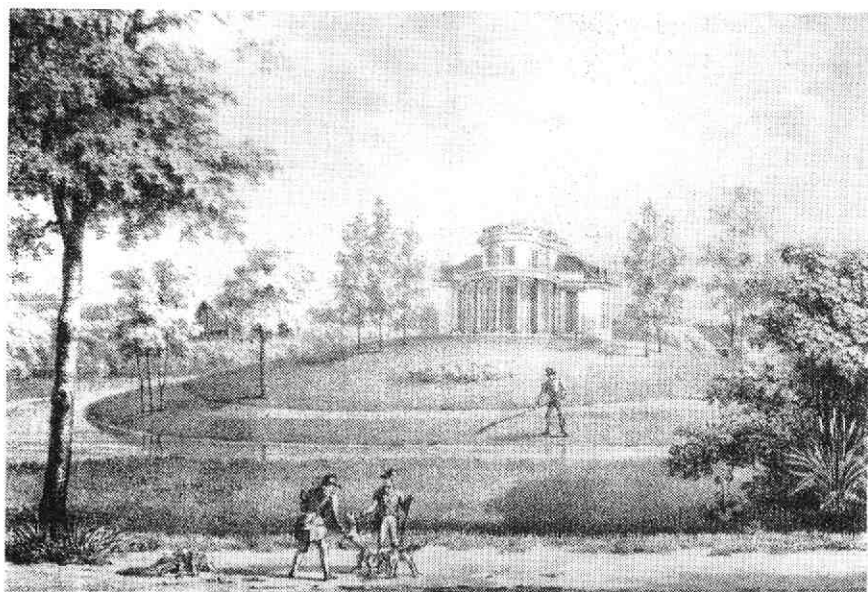


De ambachtsheerlijkheid "De Breul" te Zeist - zijn eigenaars en bewoners 1413-1977 x).

Op de grens van de gemeenten Driebergen en Zeist ligt een landgoed van ruim 30 ha, dat in de loop der geschiedenis beurtelings Broyel, Bruekel, Broedel, Bruel, Bruedel, Bruijell, Breudell, Breundel (1), enz., en tenslotte vanaf het midden der negentiende eeuw definitief de Breul geheten is. Het ontleent zijn naam aan zijn oorspronkelijke hoedanigheid van broekland (moerassig, met gras of houtgewas begroeid land), zoals dat ook het geval is met bijv. Brielle (2). De oudste vermelding van dit goed dateert van 15.4.1413, wanneer Johan, Heer van Egmond en IJsselstein, zijn bastaardbroeder Willem, beleent met gerecht en tienden daarvan (3). De ambachtsheerlijkheid de Breul behoorde derhalve toe aan de Heer van IJsselstein en wel als allodiale lage heerlijkheid, hetgeen wel als exceptioneel opgevat moet worden, daar dit van geen enkel goed in deze gebieden bekend is. Zulks hield in, dat de ambachtsheer het recht had om een dagelijkse schout aan te stellen en om uit de ingelanden van het betrokken gebied de leden van het gerecht (de scheppen) aan te stellen (4). Toen op 28.2.1677 Willem van Nassau, Heer van Odijk, door de Staten van Utrecht beleend werd met de hoge en lage jurisdictie van de dorpen Driebergen en Zeist, behielden de reeds bestaande lage gerechten, zoals de Breul, hun eigen ambachtsheren (5).

Omtrent de oppervlakte van de heerlijkheid in vroeger tijden worden we voor het eerst ingelicht in 1680; zij bedraagt dan 100 morgen (ca 86 ha) (6). Betreffende bewoning en bebouwing van de Breul zijn slechts schaarse berichten overgeleverd, waarvan het eerste pas eveneens uit 1680 stamt, dat het bestaan

* Met toestemming van de schrijver overgenomen uit het maandblad van de Nederlandse Genealogische Vereniging "Gens Nostra", (28) maart 1973, no 3.



M. Mourot, oudst bekende afbeelding, begin 19e eeuw
Huize De Breul

van drie hofsteden vermeldt (7). Toch werd het landgoed voordien ook bewoond - zij het niet door de ambachtsheren, die elders plachten te residenten - want een zekere Dirck Willems, wiens merrie gestolen was, deelde in 1472 mee "opten goede genaempt ten Broedel" te wonen (8). Huize de Nieuwe Breul bestond reeds in 1772 (9) en dient onderscheiden te worden van de thans nog bestaande Groote Breul, die kort vóór 1840 gebouwd werd door Mr Jan Kol (1789-1848) uit Utrecht. In 1840 telde de ambachtsheerlijkheid 13 huizen en 70 inwoners (10). Genoemde Jan Kol had tevens een "schilderachtig park met deszelfs fraaije waterpartijen" (11) laten aanleggen in de stijl van de befaamde tuinarchitect J.D. Zocher (12). Rond 1850 liet Jan Kol jr (1828-1892) de Kleine Breul bouwen en werd het goed in tweeën gedeeld. Het fraaie hoofdgebouw de Groote Breul (later

zonder meer de Breul), dat in de loop der jaren nog menige verandering heeft ondergaan (13), verkeerde tegen het einde van de negentiende eeuw in zodanige staat van verval dat zelfs vrijdom van belasting werd gegeven (14). Latere eigenaars herstelden het huis echter weer, bijv. in 1932 door toedoen van de Zeister architect W. Hanrath, zodat het thans weer in uitstekende staat verkeert, geheel ingericht voor zijn huidige bestemming.

Keren wij terug tot de eigenaars van de Breul. Wij zagen reeds, dat van meet af aan leden van het Huis Egmond de ambachtsheerlijkheid in eigendom bezaten en te leen hielden. Zodoende was de heerlijkheid ook lange tijd in bezit van de Oranje's, aan wie immers door het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Buren sinds 1551 de baronie IJsselstein toebehoorde, waaraan de Breul leenroerig was (15). In 1795 gedurende de Franse Revolutie werd de baronie geconfisceerd. Het gerecht de Breul werd drie jaar later vermoedelijk met Zeist verenigd; in 1802 werd de oude toestand evenwel hersteld (16), welke tenminste tot 1808 voortduurde blijkens het bewaard gebleven "Protocol van den Breuil 1728-1808" (17). Als domeingoed was het landgoed in 1798 nationaal eigendom geworden.

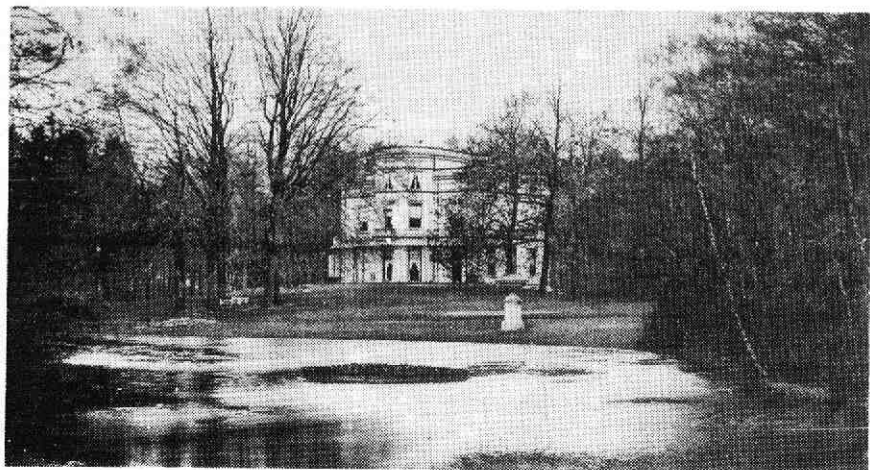
Hierna volgt thans de lijst van hen, die de ambachtsheerlijkheid de Breul in leen (1413-1798) en in eigendom (1798-1972) bezaten, waarbij dient opgemerkt te worden, dat we ons ten aanzien van de gegevens bewust beperkt hebben, tot wat de leenregisters en diverse akten bevatten.

I. 1413-1798

1413 April 15. Willem van Egmond (18).

1462 December 13. Derick van den Waell, burger te Utrecht (19).

- 1470 April 29. Bij successie: Bertelmeus van den Wael, zoon van Derick voornoemd (20). Bij zijn overlijden in 1493 ging de Breul over op zijn echtgenote Steven de Coninck (21).
- 1509 Mei 22. Bij successie: Dirc van den Waell, zoon van Bertelmeus voornoemd (22).
- 1553 Februari 22. Bij successie: Bartholomeus van den Wael Johansz, neef van Dirc voornoemd (23). Als pachter 3.8.1559 genoemd: Henrick Henricksz. ter Bruggen (24). Na overlijden van Bartholomeus ging de Breul over op zijn zoon Adolph de Wael van Moersbergen en na diens overlijden in 1636 op zijn erfdochter Catharina Maria (25).



Huize De Breul, ± 1900

- 1640 September 20. Bij successie: Jonker Johan van Oostrum, heer van Moersbergen, Gerverscop, etc., ritmeester ten dienste der Verenigde Nederlanden, echtgenoot van Catharina Maria voornoemd (26).
- 1647 September 10 (27). Bij successie: Jonker Adolph van Oostrum, heer van Gerverscop, Breudijck, etc., onmondige zoon van Johan voornoemd (28).

- 1680 Januari 28. Bij successie: Jonker Johan Gerard van Oostrum, heer van Moersbergen, etc., zoon van Johan voornoemd (29).
- 1680 Januari 28. Bij transport: Vrouwe Johanna van Grave Johansdr., weduwe van Cornelis van Meerendonck, in leven schepen van 's-Hertogenbosch (30).
- 1728 April 3. Bij successie: Jonker Arnoldus Everardus van Grave, wonende te Utrecht, erfgenaam en neef van Johanna voornoemd (31).
- 1734 Februari 23. Bij successie: Jonker Jan van Grave, mede-erfgenaam van Arnold Everard voornoemd; wegens zijn "innocentie" werd het beheer gevoerd door Jacobus de Roode en Willem Trees, geassu-meerde administrateurs over de nalatenschap van Arnold Everard van Grave (32).
- 1744 October 21. Bij successie: Wouter de Roode, wonende te Amsterdam, zoon van Jacobus voornoemd en van Elisabeth van der Hoog; erfgenaam van Arnold Everard van Grave (33).
- 1746 Augustus 27. Bij successie: David ten Hove, heer van Nieuwaal, minderjarige zoon van Mr Melchior ten Hove, heer van Rhynauwen en Sleburg, etc.; 11.9.1746 legt David ten Hove, meerderjarig geworden, de eed af (34) en vernieuwt deze met de ledige hand 2.9.1768 (35).
- 1788 Juni 2. Bij successie: Mr Matthaeus Graswinckel, commissaris der stad Amsterdam, Mr Aelbrecht van Slingeland, secretaris derzelve stad en Nicolaes Tersmitten, als executeurs testamentairs van David ten Hove voornoemd (36).
- 1788 Juni 2. Bij transport: Mr Johannes Sebastiaan van Naamen (37).
- 1793 Mei 6. Bij transport: Jan van Eyck en Maria Vinkenbrink, echtelieden (38).

II. 1798-1973

- 1811 Jan Kol, koopman te Utrecht (39). Op welke wijze hij de Breul verworven heeft, is niet gebleken

- (40); vermoedelijk erfde hij van zijn vader Everard Kol (1753-1824). Na het overlijden van Jan Kol in 1848 kwam de Breul aan zijn weduwe Jeannette Theodore Reitz (41).
- 1849 April 2. Bij transport: Jonker François van den Bosch, rentenier, wonende op huize Rhynewyk onder Zeist (42).
- 1881 October 31. Bij transport: Joan Christoph Samuel Rente Linsen, grondeigenaar te Amsterdam (43).
- 1883 October 11. Bij transport: Vrouwe Ludovica J. Manuel, weduwe van Georgius Leonardus Dorrepaal (44).
- 1892 Maart 28. Bij transport: Paul M.I.L.F.X. Vercruyssen, grondeigenaar te Kortrijk (België) (45).
- 1912 December 27. Bij transport: Pieter Reineke, directeur van een handelsvereniging te Hilversum (46).
- 1916 Juli 4. Bij transport: Siegfried Paul Daniel May, bankier te Amsterdam (47). Door het overlijden van hem en zijn echtgenote Rosina Mariane Fuld te Amsterdam 15.5.1940 kwam de Breul aan hun dochter, die voor de oorlogsdreiging naar de Verenigde Staten was gevlucht. Eind mei 1940 werden gebouwen en terrein gevorderd door de Duitse Wehrmacht, die haar telefooncentrale in het hoofdgebouw onderbracht en verder vluchtbunkers en militaire barakken aanlegde. Eind mei 1945 werd het huis de Breul gevorderd voor Canadese officieren.
- 1946 Bij transport: St. Willibrordusstichting te Amsterdam. Gebouwen en terrein werden bestemd voor het door jezuiten geleide jongensinternaat, dat in 1831 gesticht was door Cornelius Ludovicus Baron van Wykersloot van Schalkwijk (1786-1851) op een van zijn persoonlijke landgoederen Het Huis te Katwijk aan den Rhijn en definitief te Zeist gevestigd werd na jarenlange omzwervingen via 's-Gravenhage (1928-

1940), kasteel Leeuwenhorst te Noordwijkerhout (1940-1943) en kasteel Neubourg te Gulpen (1943-1946). Thans biedt het tot ca 30 ha gekrompen terrein van de Breul plaats aan de "R.K. Scholengemeenschap de Breul", aan het "Katholiek Internaat Katwijk de Breul" en aan een woonhuis voor jezuiten, die in school en internaat of elders werkzaam zijn.

b i j l a g e

Huwelijken ontleend aan het "Protocol van den Breuil 1728-1808"

- 2.10.1735 Publicatie nopens het Huwelijk van Gysbert Willems van den Haan J.M. en Cornelia Aartsz van Zwezering J.D. (no 5)
13. 4.1743 Acte van Huwlijksrenuntiatie van Elbert Otten en Gerritje van Zoest (no 5x)
8. 8.1744 Aanteken. der Huwelyksgeboden van Antony van Colenberg J.M. onder de Bilt en Johanna Philips van Kippersluize onder den Breuil (no 7)
6. 5.1745 Aanteken. der Huwelyksgeboden van Elbert Otten en Gerritje Jansz beide alhier (no 9)
29. 5.1745 Publicatie en voltrekking van 't voorsz Huwelyk mitsgaders betoon gegeven (no 10)
- 9.11.1748 Aantekening der Huwelykse geboden van Antony van Scherpenzeel wedr. aan de Bild en Elizabeth van Broekhuizen jongedr alhier (no 13)
- 10.11.1748 Idem (no 14)
- 9.10.1751 Aant. der huwelyksgeb. van Elbert Scherrenberg wedr. alhier en Cornelia van Reeken J.D. aan de Bilt (no 15)
15. 2.1778 Huwelykscertificaat betr. Joannes Scherrenberg en Trijntje Claarenbeek (zonder no)

P.J. Begheyn

- 1 De verschillende schrijfwijzen zijn alle ontleend aan de geraadpleegde archivalia, behalve Breundel, dat vermeld staat op een landkaart van C. Specht, in R.A. Utrecht, Topografische Atlas G 59.
- 2 J.W. Muller & A. Kluyver, Woordenboek der Nederlandsche Taal, III/1, 's-Gravenhage 1892, p. 1340-1341.
- 3 Ph. J.G.C. van Hinsbergen, Bronnen voor de geschiedenis van Zeist, I, Assen 1962, p. 150-151.
- 4 J.Ph. de Monté verLoren, De rechterlijke organisatie ten platten lande in het gebied langs den Krommen Rijn, gedurende de middeleeuwen, Utrecht 1948, p. 93-96.
- 5 W. van Iterson, Heerlijke rechten in het algemeen en de heerlijkheid Zeist in het bijzonder, Zeist 1958, p. 33-34, 37.
- 6 R.A. Utrecht, Arch. Leenkamer van IJsselstein, 10 f.119r.
- 7 Idem 10, f.120r.
- 8 Van Hinsbergen, a.w., p. 294.
- 9 R.A. Utrecht, Recht. Arch., 1267, f.24.— Op 16.6.1772 wordt de Nieuwe Breul verkocht. De helft van deze hofstede werd 29.11.1791 toegewezen aan Jan Willem Barchman Wuytiers, die het gehele goed, tezamen met huize Rynwyk, 16.11.1779 kocht. Zijn erven verkochten beide huizen 23.9.1802 aan Everard Kol; vgl. R.A. Utrecht, Recht. Arch., 1267, ongefol.
- 10 A.J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, II, Gorinchem 1840, p. 731.
- 11 J.B. Christemeijer, Het lustoord tusschen Amstel en Grebbe en elders in het Sticht van Utrecht, II, Leiden z.j., p. 131.
- 12 R. van Luttermvelt, De Stichtsche Lustwarande, Amsterdam 1949, p. 146.
- 13 Gegevens over verbouwingen e.d. in Zeist, Archief Van de Poll-Stichting, de Breul; Nijmegen, Arch. Ned. Prov. S.J., Arch. Katwijk de Breul, Stukken betreffende de Breul, Inv. nrs. 10, 11.
- 14 Nijmegen, Arch. Ned. Prov. S.J., Idem, nrs. 9b, 14, 17.
- 15 J.R. Clifford Kocq van Breugel & J.D.M. Bardet, Kastelenboek Provincie Utrecht, Utrecht 1966, p. 339.
- 16 R. Fruin, Catalogus van de Archieven der Collegiën, die voor 1811 binnen de tegenwoordige Provincie Utrecht rechterlijke functiën uitgeoefend hebben, Utrecht 1893, p. 164-166.
- 17 R.A. Utrecht, Recht. Arch., 1267. -- De in dit Protocol vermelde huwelijkspublicaties e.d. vindt men als bijlage in dit artikel.
- 18 Van Hinsbergen, a.w., p. 150-151.
- 19 Idem 265-266. -- Voor de geslachten Van den Wael en Van Oostrum, zie E.B.F.F. Wittert van Hoogland, Bijdragen tot de Geschiedenis der Utrechtsche Ridderhofsteden en Heerlijkheden I, 's-Gravenhage 1909, p. 278-289.
- 20 Van Hinsbergen, a.w., p. 282-283.
- 21 Geen akte voorhanden.
- 22 Van Hinsbergen, a.w., p. 387-388.
- 23 Ph.J.C.G. van Hinsbergen, J.C. Andries & A. Graafhuis, Bronnen voor de geschiedenis van Zeist, II, Assen 1967, p. 74-75.
- 24 Idem 105.
- 25 Geen akten voorhanden.
- 26 R.A. Utrecht, Arch. Leenkamer van IJsselstein, 9, ff.37r-v; vgl. Recht. Arch. 1260, ff.91r-v.
- 27 Voor de gegevens over de periode 1647-1892 werd met vrucht geraadpleegd een ca. 1900 opgemaakte lijst met feiten betreffende de "Ambachts Heerlijkheid de Breul", die thans gecalligrafeerd en ingelijst hangt in het hoofdgebouw van het "Katoliek Internaat Katwijk de Breul", Dribergseweg 17, Zeist.
- 28 R.A. Utrecht, Arch. Leenkamer van IJsselstein, 9, f.60r.
- 29 Idem 10, ff.119r-v.
- 30 Idem 10, ff.120r-v.
- 31 Idem 12, ff.32v-33v.
- 32 Idem 12, ff.73v-74r.

- 33 Idem 12, ff.198v-199r.
34 Idem 12, ff.213v-216r.
35 Idem 14, f.52v. -- David ten Hove, heer van Rhynauwen, Heiburg en Nieuwaal, geb. Utrecht 8.3.1724, overl. Amsterdam 27.5.1787, raad te Amsterdam; tr. (1) Cornelia Adriana Sautijn; tr. (2) Sophia Adriana Kerckrinck.
36 Idem 15, ff.26v-28v.
37 Idem 15, ff.26v-27r. Voor het geslacht Van Naamen, zie Ned. Patr. 5 (1914), p. 298-300; 19 (1930), p. 162-164.
38 Idem 15, f.57v. -- J. van Eijk, overl. Kampen 3.2.1805.
39 Voor het geslacht Kol, zie Ned. Patr. 44 (1958), p. 154-162, alwaar ook een afbeelding van de Breul door P.J. Lutgers, begin 19e eeuw.
40 Blijkens akte van 23.9.1802 was de heer van Zeist eigenaar van de Grootte Breul; vgl. R.A. Utrecht, Recht. Arch., 1267, ongefol.
41 Geen akte voorhanden.
42 Nijmegen, Arch. Ned. Prov. S.J., Arch. Katwijk de Breul, Stukken betreffende de Breul, Inv. nrs. 7, 8 -- Voor het geslacht Van den Bosch, zie Ned. Adelsboek 38 (1940), p. 443-456 -- Op de Breul werden geboren Jkvr. Ida Aleida van den Bosch, 20.2.1850 en Jkhr. François van den Bosch jr., 26.2.1852.
43 Idem, Inv. nr. 9a -- J.C.S. Rente Linsen, geb. Amsterdam 16.8.1832, overl. ald. 23.8.1883, zv Frederik Ludolph Rente Linsen en Susanna Antoinetta Carolina Backer; tr. 8.7.1869 Agnetha Gabriëlle Van Notten.
44 Idem, Inv. nrs. 12, 13 -- L.J. Manuel, geb. Semarang 24.6.1817, tr. (1) 30.5.1831 Jkhr. Mr. Antonie Frederik van Alphen; tr. (2) 25.5.1854 G.L. Dorrepaal.
45 Idem, Inv. nrs. 15, 16 -- P.M.I.L.F.X. Vercruyssen, geb. Kortrijk (België) 9.9.1855, zv Leopold Vercruyssen en Adelaide Goethals; tr. Amsterdam 27.4.1880 Anna Maria Bonnike, geb. Amsterdam 29.8.1857, dv Joannes Emmanuel Bonnike en Maria Cornelia Huberta Vermeulen.
46 Idem, Inv. nrs. 22, 23. -- P. Reineke was gehuwd met Johanna G. Gerlach.
47 Idem, Inv. nr. 24.

Jaarverslag van de Secretaris

Periode november 1976 - november 1977

Op 16 november 1976 kwam de Raad van Beheer in het Slot bijeen voor zijn jaarlijkse vergadering. Hierin kwamen enkele belangrijke onderwerpen ter sprake, zoals de succesvolle tentoonstelling, de archiefwerkzaamheden, de activiteiten der werkgroepen en de wenselijkheid een plaatselijke monumentenlijst samen te stellen.

Mevrouw L.R.M. van Everdingen-Meyer uit Velp hield voor onze Stichting een lezing op 2 december

Haar onderwerp: "De lusthof en tuin van het Loo" en de prachtige dia's, die zij met grote kennis van zaken toelichtte, maakten deze lezing tot een groot succes.

Het dagelijks bestuur vergaderde op 17 januari 1977. Er werd onder andere gesproken over het beheer van het pand Krullelaan 28 en over de kwestie dat het aanbeveling verdiende een gedeelte van de boekerij van wijlen prof. verLoren te verkopen. Verder kwam ter sprake de wijze waarop de verschillende onderdelen van het archief moeten worden geordend en voor het publiek toegankelijk gemaakt.

Tijdens de bijeenkomst kwam mejuffrouw drs A.L. Jordens, de onlangs benoemde museumconsulente voor de provincie Utrecht, met het bestuur kennis maken. Er volgde een prettig gesprek en mejuffrouw Jordens verklaarde zich bereid de archiefcommissie van advies te dienen bij het ordenen van de bezittingen van onze Stichting.

Op 2 februari kwam de Raad van Beheer in een speciale zitting bijeen. Aanleiding hiertoe was het voorstel van het dagelijks bestuur een gedeelte van de bibliotheek van wijlen prof. verLoren te doen veilen door het Antiquariaat Beijers te Utrecht. Het gaat hier om de boeken, die aan onze Stichting zijn gelegateerd, maar buiten ons specifieke terrein vallen. De Raad van Beheer ging met dit voorstel akkoord.

Op 28 april sprak voor ons drs T.J. Hoekstra, stads-archeoloog van Utrecht, over de opgravingen op het Vreeburg, die in 1976 plaatsvonden in verband met de bouwwerkzaamheden voor het Muziekcentrum. De aanwezigen volgden het boeiende en door dia's begeleide betoog van de heer Hoekstra met grote belangstelling.

Er waren contacten met andere organisaties op historisch gebied. Zo woonde mevrouw Mollen namens onze Stichting een historische dag bij, die op 14

mei in het Slot werd gehouden onder auspiciën van de Stichtse Culturele Raad.

Verder was de Van de Poll-Stichting door de heer Emmer vertegenwoordigd op de regionale contactdag, gehouden op 3 september in het museum Flehite te Amersfoort. Deze bijeenkomst was te danken aan een initiatief van vereniging en museum Flehite en werd bijgewoond door vertegenwoordigers van vele historische verenigingen in het oostelijk deel van onze provincie.

Op 21 september vergaderde het dagelijks bestuur weer in het Slot. Een belangrijk gedeelte van de besprekingen was gewijd aan de archiefwerkzaamheden en publicaties, die de Stichting bezig is voor te bereiden. Tijdens de bijeenkomst werd door voorzitter Stolk de plaatselijke monumentencommissie geïnstalleerd in tegenwoordigheid van drs Th. Ruys, die het initiatief nam om deze commissie in het leven te roepen.

Op zaterdag 22 oktober werd een excursie gehouden naar de oude stad Montfoort. Het aantal deelnemers was zeer groot, ruim 80. Bezichtigd werden de Commanderij van de Johanniter Orde, de restanten van de toegang tot het verdwenen kasteel en de Nederlands Hervormde Kerk.

Ondanks het feit, dat nog niet is voorzien in de vacature van conservator, zijn dit jaar de archiefwerkzaamheden goed verlopen. Dankzij de regelmatige aanwezigheid van mevrouw Mollen-Hengeveld en de heer Scharthen zijn er grote vorderingen gemaakt.

Mevrouw Mollen heeft de ordening van de persverslagen, waarbij een grote achterstand was ontstaan, onlangs tot een goed einde gebracht, daarbij ijverig geassisteerd door de heer Donselaar. De heer Scharthen heeft de topografische atlas onder handen. De heer Galis houdt zich bezig met het ordenen van de uitgebreide bibliotheek. De heer Emmer heeft op zich genomen orde te scheppen in de verzameling van geografisch-historische kaarten en hoopt dit werk

binnen enkele maanden te voltooien.

In de samenstelling van de Raad van Beheer heeft zich een mutatie voorgedaan, omdat prof. G.A.M. Abbink, reeds vele jaren lid, zijn zetel ter beschikking stelde wegens zeer drukke werkzaamheden op kerkelijk terrein. De Raad van Beheer toonde hier begrip voor en heeft de heer Abbink dank betuigd voor wat hij in de vele jaren van zijn lidmaatschap voor de Stichting heeft gedaan.

In zijn plaats werd tot lid van de Raad van Beheer benoemd mr dr V.A.M. van der Burg te Zeist.

Ook dit jaar zijn weer vier nieuwe bulletins verschenen. Het bulletin van september was in zoverre een novum, dat het geheel gewijd was aan de nieuwe wijk Zeist-West en grotendeels uit foto's bestond.

Het aantal contribuanten bedraagt ongeveer 400.

In tegenstelling tot wat werd verwacht moet in dit verslag helaas worden geconstateerd, dat in 1977 het derde deel van de Bronnen nog niet zal kunnen verschijnen. De deskundigen die dit werk verzorgen, de heren Graafhuis en Andries, hebben niet voldoende tijd kunnen vinden. Wel is de Van de Poll-Stichting bezig met de voorbereiding van andere publicaties, zoals het vierde deel van het boek over de Oude Kerk te Zeist, waarmee dit omvangrijke werk dan voltooid zal zijn.

H. Emmer

V E R S L A G E N W E R K G R O E P E N

Archeologische Werkgroep

Evenals in het vorig verslagjaar bestond in 1977 deze groep uit de heren H. Fokkens, W. Donselaar en rapporteur, terwijl de heer B. Swagerman ook enige malen acte de présence heeft gegeven. Voornamelijk echter heeft de heer Donselaar "de

werkgroep" belichaamd. Te meer, daar sedert enkele maanden de heer Fokkens tot lid van het hoofdbestuur van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland is gekozen en minder tijd zal kunnen vrijmaken voor veldonderzoek alhier. Het ligt wel in zijn voornemen een artikel te publiceren over oude (prehistorische) wegen in en ten noorden van onze gemeente.

Einde juli is de heer Donselaar ten huize van rapporteur een aantal scherven komen tonen, waaronder een bodemscherf van een zogenaamde Hilversum-urn (bronstijd; 1500 - 500 v. Chr.) en een klein - helaas niet gaaf - geel/rood, hardgebakken, dun- en gladwandig urntje uit de late ijzertijd (ca 500 v. Chr.). Begin augustus heb ik bij hem thuis het gevonden materiaal nog eens doorgezien waarna wij het A 28-tracee door Dijnselburg zijn gaan bekijken. Eén of twee tumuli liggen nog onaangeroerd in de nabijheid. De vondsten zijn gedaan - dit voorjaar dus - in de bovenlaag van de weg welke toen daar werd aangelegd. Aangezien sedertdien de werkzaamheden ten oosten van de Ericaweg zijn gestaakt, heeft de heer Donselaar na augustus zijn speurwerk beëindigd.

In september/oktober is, in verband met rioleringswerk, veel graafwerk verricht op de hoek Waterigewegle Dorpsstraat en aan de westkant van de Oude Kerk. Enige keren is schrijver dezès daar poolshoogte gaan nemen; het bodemprofiel is echter door ettelijke malen vergraven geheel verstoord en bijzondere zaken werden dan ook niet gevonden.

Met klem moge evenwel worden verzocht - als tot werkzaamheden op het terrein tussen Zinzendorflaan en Blikkenburgervaart, tegenover de Broedergemeentescholen, wordt overgaan, bodemonderzoek tot ca 2 meter diepte te doen verrichten, omdat deze omgeving voor de oudste historie van Zeist zeer belangrijk kan zijn!

K.W. Galis

Werkgroep historisch onderzoek

De werkgroep bestaat uit mevrouw E.P.J. Blankenstijn-van der Eijk en de heren J.C. van Oeveren, drs Th.G.P.M. Ruys, G. Smilda en J. Meerdink. Heer laas bleek de heer Smilda moeilijk bereikbaar te zijn. Mevrouw J.C. Mollen-Hengeveld werd uitgenodigd mede van de groep deel uit te maken. De groep kwam in het afgelopen jaar tweemaal bijeen.

Verschillende leden van de groep zijn bezig met bepaalde onderzoekingen. Ten gevolge daarvan is een gecoördineerde aanpak van de geschiedenis van de stichting en de verdere ontwikkeling van de zeister buitenplaatsen 1818-1920, een onmisbaar uitgangspunt voor de economische en sociale geschiedenis van Zeist in die eeuw, nog niet tot stand gekomen. Wel is hiervoor al materiaal aangedragen en is er aan historisch onderzoek het een en ander verzet.

Zo is de heer Van Oeveren bezig met een studie van het oude Rijnwijk; zijn onderzoek strekt zich uit tot de gehele ambachtsheerlijkheid Stoetwegen, waarin Rijnwijk is gelegen. De uitkomsten zullen zich zonder twijfel in de buitenplaatsen-historie laten inpassen.

Dit geldt trouwens eveneens voor de artikelen van dr Galis over Heerewegen in ons bulletin. We willen evenwel trachten die 19e eeuwse zeister samenleving van daggelder tot baron, van rijtuigmaker tot pal-frenier en van Hernhutter bakker tot tuinbaas te analyseren. Daarvoor is ook erg nuttig het werk dat de dames Blankenstijn en Mollen gaan ondernemen: systematisch de zeister kranten op advertenties doornemen (aanbod en vraag naar personeel, advertenties van dagelijkse gebruiksgoederen, enz.).

De heer drs Ruys voltooide een studie over katholiek Zeist sinds de Reformatie en raadpleegde daarbij de archieven van de St Jozefparochie en de gemeente. De emancipatie der katholieken in de 19e eeuw heeft daarbij veel aandacht en past zo goed in het kader van onze sociale geschiedenis van Zeist.

Het is de bedoeling dat hij zich thans gaat bezighouden met de 19e eeuwse ontwikkeling van de Dorpsstraten, waarbij de diverse daar gevestigde families, winkel- en ambachtsbedrijven zullen worden beschreven.

De samensteller van dit overzicht maakte een klein boekje gereed over de nederlandse inslag in de Broedergemeente Zeist in de 18e eeuw. Verder werkt hij aan een studie over de tekenaar Joannes de Bosch (1713-1785), die de ons zo goed bekende serie tekeningen van dorp en slottuinen vervaardigde.

Materiaal werd verzameld op het Rijksarchief Utrecht (Broedergemeente-archief), het Gemeente-archief te Amsterdam, het Rijksbureau voor Kunsthistorische documentatie te Den Haag en het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

De door de dames Mollen en Blankenstijn verzamelde advertenties zal hij nader analyseren, als bouwstenen voor de zeister sociale en economische historie.

Naast de werkzaamheden van de heer Ruys ten aanzien van de Dorpsstraten en de grote taak, die ons ten aanzien van de buitenplaatsen nog wacht, hopen we zo meer licht op de zeister geschiedenis in de 19e eeuw te kunnen werpen.

J. Meerdink

Werkgroep publicaties

Deze werkgroep bestond oorspronkelijk uit mevrouw drs A. Schippers en de heren H.W.J. Jonker en K. Scharten.

In de vergadering van de Raad van Beheer op 20 oktober werd de heer mr dr V.A.M. van der Burg als lid toegevoegd.

Vergaderd werd er niet, omdat er niets te bespreken was.

K. Scharten



Werkgroep plaatselijke monumentenlijst

De werkgroep plaatselijke monumentenlijst is 21 september jl. geïnstalleerd door de voorzitter van de Van de Poll-Stichting.

Van de werkgroep maken deel uit de heren D. Abbing, C.J. Bardet, drs A. Bertoen, B. van Nieuwenhuizen, ir A.J. Starreveld (arch. BNA) en drs Th.G.P.M. Ruys.

De werkgroep is nog niet bijeen geweest.

Th.G.P.M. Ruys

Nieuwe uitgave

Eind december a.s. verschijnt een 36 pagina's tellend, geïllustreerd boekje, getiteld: "De nederlandse inslag in de Evangelische Broedergemeente te Zeist gedurende de 18e eeuw", door dr J. Meerdink.

Het is een op schrift gestelde voordracht, die de heer Meerdink in de vijftiger jaren hield voor de Van de Poll-Stichting en die nu voor publikatie is geschikt gemaakt.

Het boekje kan door begunstigers van de Stichting elke woensdagmiddag tussen 2 en 4 uur tegen betaling van f 2,50 in Het Slot worden afgehaald.

Toezening per post is mogelijk na storting van f 3,70 op de rekening van de Van de Poll-Stichting bij de Algemene Bank Nederland te Zeist, rekeningnr 55.86.18.049, dan wel na overmaking op postrekening 30549 van genoemde bankinstelling met vermelding "ten gunste van de rekening van de Van de Poll-Stichting".

De prijs voor niet-begunstigers bedraagt resp. f 3,50 en f 4,70.